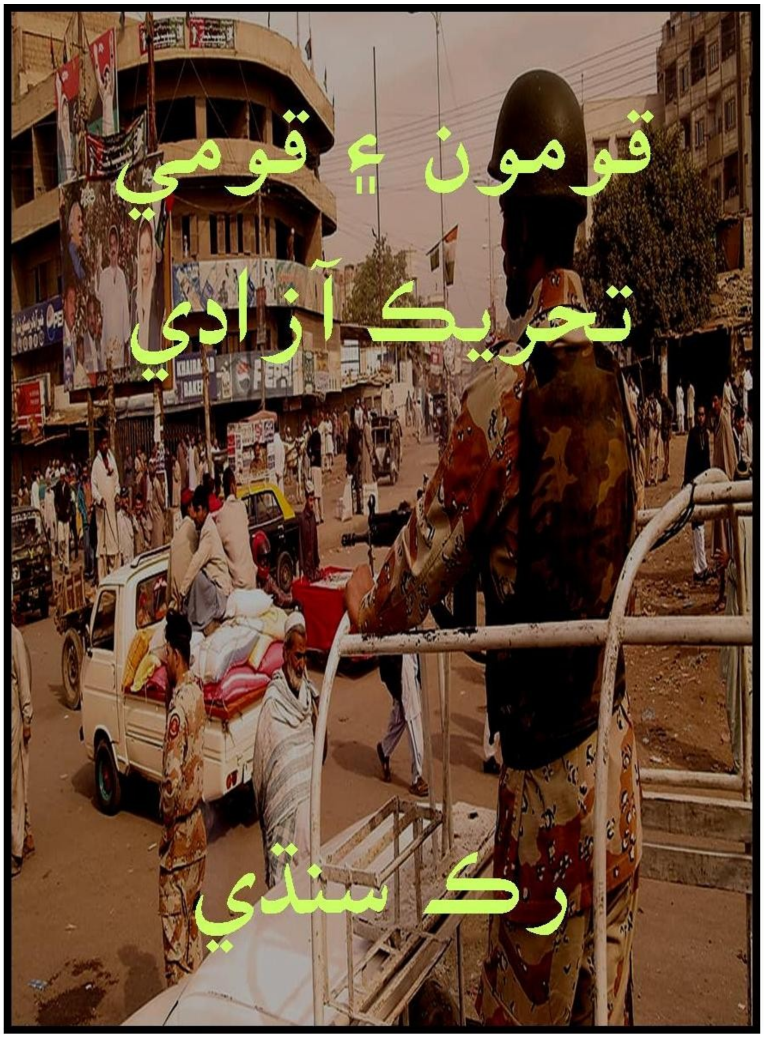
قومون ۽ قومي
تحريک آزادي
رک سنڌي

قومون □ قومي تحريک آزادي

مصنف: رک سنڌي

ساڻيهه اشاعت گهر حيدرآباد

كتاب جو نالو: قومون قومي تحريڪ آزادي

مصنف: رڪ سنڌي

ڇپائيندڙ: ساٿيهه اشاعت گهر، حيدرآباد، سنڌ

ڇپيندڙ: لاهوت آرٽ پرنٽرز، هوم اسٽيڊ هال چاڙهي، حيدرآباد، سنڌ

ڇاپو: پهريون، آڪٽوبر 1985ع

Book: Qoomon ein Qomie Tehrik Azadi

Author: Ruk Sindhi

Publisher: Saneeh Ishait Ghar, Hyderabad Sindh

Printer: Lahoot Art Printers, Hyderabad Sindh

First Edition: October 1985

ترتيب

په اکر

- خاندان کان قوميت تائين سفر
- قومي وجود جي اوسر
- قوم جا غلط تصور
- قومپرستي □ سامراج
- قومي آزادي جون تحريڪون
- قومي تحريڪن جو انقلابي ڪردار
- قومي سوال □ مارڪسزم
- قومي تعلقاتن جي ترقي □ په رجحان
- آزاد قومن جي پورهيت بين الاقواميت

- قومن جي هڪ ٽيڻ وارو عمل

ٻه اکر

هن ننڍڙي ڪتاب □ مارڪسي – ليننی نقطي نگاهه کان قومي سوال جو تنقيدي جائزو ورتو ويو آهي. ان سان گڏ، قومن جي تاريخي ارتقا جي قانون کي پڻ بحث هيٺ آندو ويو آهي □ قوم لفظ جي ٿيندڙ مڙني غلط تشريحن □ تاويلن کي رد ڪندي، قوم جي جديد □ اصلي سائنسي وصف دليلن سان پيش ڪئي وئي آهي.

اسان جي ملڪ □ قومي مسئلي کي مختلف ڌريون مختلف نمونن سان پيش ڪري رهيون آهن. ظالم قومن جا مارڪسٽ ان کي طبقاتي جدوجهد جو دشمن قرار ڏئي رهيا آهن، ته ٻئي طرف مظلوم قومن جا انتهاپسند قومپرست، مارڪسزم کي قومي جدوجهد جو دشمن نظريو سمجهي رد ڪري رهيا آهن □ هو قومي □ طبقاتي جدوجهد کي هڪ ٻئي کان الڳ □ ڌار نظريا سمجهي رهيا آهن.

هن ڪتاب □ انهن ٻنهي ڌرين کي مارڪسزم – لیننزم جي روشني □ جواب ڏئي اها ڳالهه ثابت ڪئي وئي آهي ته مارڪسزم، ڪنهن به طرح قومي آزادي جي تحريڪن جي دشمن نه آهي □ نه ئي وري قومي آزادي جون تحريڪون، طبقاتي

جدوجهـــد کي نقصـــان رســائي ســگهن ٿيـــون. مارڪســزم جي بـــانين انهن ڀنهي جدوجهــدن کي ملائي ڪٽڻ تي زور ڏنـــو آهي ۾ قـــومي آزادي جي تحريڪن جي بنا شرط شـروط جي حمـايت ڪـرڻ تي زور ڀريو آهي.

رک سنڌي

خاندان کان قوميت تائين سفر

تـاريخ جي مـادي نظـرئي مـوجب انسـاني سـماج ۾ طبقن کـان سـواءِ انسـانن جـون قـومي برادريـون پڻ وجـود رکن ٿيـون. جيڪي طبقـاتي سـماج شـروع ٿيڻ کـان گهڻـو پـوءِ سـرمائيداري سماجي دور ۾ وجـود ۾ آيـون. انسـاني سـماج جي تـرقي سـان گـڏ قومـون بـه ارتقـائي مـرحلا طئـه ڪنـديون موجـوده مـنزل تي رسـيون. قـومن جي موجوده شڪل کـان اڳ معاشـري ۾ انسـانن جـون هيٺئين قسم جون برادريون وجـود رکنـديون هيـون. جيئن: خاندان، قبيلا ۾ قوميتون.

1. خاندان

اڄ کان هزارين سال اڳ ابتدائي وحشـي دور ۾ انســان اڪيلــو زنــدگي گذاريـنــدو هــو. هن کي

خانداني رشتن جي ساڃاهه ڪانه هوندي هئي هو اجتماعي زندگي جي فائدن کان نا آشنا هو. پر جڏهن حالتون بدلجڻ لڳيون، سماج ترقي ڪرڻ لڳو ته هو انهيءَ سان اڪيلي سر ٽڪر کائڻ منهن ڏيڻ جي اهل ٿي نه سگهيو. هو اڪيلي سر نه صرف غذا حاصل ڪرڻ تڪليف محسوس ڪرڻ لڳو پر دشمن جي حملي کان به پاڻ بچائي نه سگهيو ته هن اڪيلي سر جيون گهارڻ کان گروهن رهڻ کي ترجيح ڏني. گروهن رهڻ ڪري هن کي شڪار ڪرڻ، غذا حاصل ڪرڻ دشمن جي حملي کان پاڻ بچائڻ جي سهولت ملي. ان ڪري اوائلي انسان ٻين سان گڏ رهڻ گڏجي محنت ڪرڻ جو جذبو پيدا ٿيو. جڏهن انسان ابتدائي وحشي سماج گروهن جي شڪل رهڻ شروع ڪيو ته اوائل هو خوني رشتيداري جي جذبي تحت متحد ٿيو ان ئي رشتي تحت خاندان جو بنياد پيو.

خاندان، انسان جو هڪ اهڙو گروهه هوندو آهي، جنهن جا فرد هڪ ٻئي سان خوني رشتن تحت ڳنڍيل هوندا آهن اهي هڪ ئي نسل يا ٻڻ ٻڌياد مان هوندا آهن. تاريخ انهن خاندانن جو بنياد قديم راڄوٽي سماج (اوائلي اشتراڪي سماج) پيو. ان سماج خاندان جا سڀئي فرد گڏجي محنت ڪندا هئا ان جي ورهاست پڻ برابري جي بنياد تي ڪندا هئا. هنن جي هر حاصلات گڏيل ملڪيت هوندي هئي. پئداواري وسيلن جي گڏيل حاصلات گڏيل استعمال هڪ وڏي خاندان جي بنياد جو ڪم ڏيندو هو. خاندان نه صرف خوني رشتن تي ٻڌل هوندو هو، پر اهو معاشي ناتن پڻ جڪڙيل هوندو هو. خاندان جي تعمير اقتصادي

حالتن جو وڌو هٿ هوندو هو. ڇـو جـو هڪ خانـدان جي ماڻهن جو گڏجي رهڻ ڪو اتفاق يا حادثو نه هو نه ئي صرف رشتيداري جـذبي تحت اهـا بـرادري ٿهي هـئي، پـر معيشـت ڪي گـڏيل نمـوني هلائڻ، گـڏجي محنت ڪـرڻ، هڪ ٻـئي جـو بچـاءُ ڪـرڻ پنهنجو نسل قائم رکڻ جو جـذبو ان جي پٺيـان ڪم ڪندڙ هو.

2. قبيلا

اوائـل اجـا پيـداواري ذريعن ايـتري تـرقي ڪانه ڪئي هئي. جنهن ڪري خانـدان ڪي هڪ ٻـئي جي ويجهو اچڻ هڪ ٻئي جي مدد سـهڪار جي ضرورت ڪانه پئي هئي. ان ڪري هو پنهنجي بچــاءُ جو بندوبسـت پـاڻ ڪنـدا هئـا ٻين خانـدانن سـان ڪوبه ناتو رشتو ڪونه رکندا هئا انهن کي پاڻ لاءِ ڌاريو سمجهندا هئا.

جــڏهن خانــدان جي آبـادي وڌڻ لڳي انهن جي گذر سفر جا وسيلا تنگ ٿيڻ لڳا ته خانــدان جــو هڪ حصو ٽـٽي، نـئين هنـڌ ڏانهن رهڻ لاءِ روانـو ٿي ويـو. انهن ٻنهي بـرادرين پـوءِ بـه رشـتيدارانه معاشــي رابطــا قــائم رهيــا. انهن ئي بنيــادن تي خاندانن جي وسيع اتحاد، قبيلي جي تشڪيل ڪـئي. ڇو جو وڌندڙ آبادي رشتيدار خاندان کي مجبور ڪيو تـه هـو انـدروني طـور تي ارد گـرد جي دنيـا سـان ڪاروبار متحد ٿين. اهڙيءَ طـرح انسـاني سـماج جي قديم راڄـوڻي نظـام خانـدان ڪـان پـوءِ قـبيلا وجود آيا. جيڪي آبـادي جي لحـاظ ڪـان هـزارين ماڻهن تي مشتمل هئا. اهي هڪ مخصــوص علائقي رهڻ لڳــا اتي جي شــڪار، ٻــنين ٻــارن ٻين

غذائي وسيلن تي قابض بنجي ويا. اهڙيءَ طرح تاريخ □ پهريون پيرو علائقائي اشتراڪ جو تصور قدرتي طور تي قائم ٿيو. خاندان جي وچ □ انهن ناتن □ رشتن هڪ مخصوص ٻوليءَ کي جنم ڏنو □ هو پاڻ □ هڪ مخصوص ٻولي ڳالهائڻ لڳا. قبيلا جا ماڻهو گڏيل مذهبي عقيدن رکڻ سان گڏ، گڏيل رسم رواج جا مالڪ پڻ هئا. جنهن ڪري منجهن ثقافتي هڪ جهڙائي جو عمل اڀريو.

قبيلن جي ساري سماجي تعمير جمهوري اصولن تي ٿيڻ لڳي. هو پاڻ □ گڏجي هڪ سربراهه جي ماتحت نظام زندگيءَ جا طور طريقا اختيار ڪرڻ لڳا. قبيلي جو انتظام هڪ مجلس ڪرڻ لڳي، جيڪا قبيلي جا ماڻهو متفق طور تي چونڊيندا هئا. ان مان ئي هڪ بزرگ قبيلي جو سربراهه مقرر ٿيندو هو.

3. قوميت

پئداواري ذريعن جي اوسر سان گڏ سماجي رشتا پڻ ترقي ڪندا □ بدلجندا رهيا. جڏهن پيداواري قوتن گهڻي ترقي ڪئي □ دهات جا اوزار ٺهڻ ڪري انسان جون پئداواري صلاحيتون وڌي ويون ته انسان پنهنجي ضرورتن کان وڌيڪ شيون پئدا ڪرڻ لڳو. ان جو لازمي نتيجو اهو نڪتو جو ڪپت کان حاصلات وڌيڪ ٿيڻ لڳي □ ڪن قبيلن جي اڳواڻن وٽ اها واڌو حاصلات جمع ٿيڻ لڳي. جنهن ڪري وڌيل پئداوار جي ذخيره اندوزي ٿيڻ لڳي. اهڙي طرح سماج □ ذاتي ملڪيت جو بنياد

پيو، گڏيل محنت ۽ گڏيل استعمال جو طريقو ختم ٿي ويو. ان جي جڳهه انفرادي محنت ۽ انفرادي معاوضي ورتي ۽ انسان جو انسان هٿان استحصال ٿيڻ شروع ٿيو. اهڙيءَ طرح قديم راڄوٽي نظام غلام داري سماج ۾ تبديل ٿي ويو. پئداوار ٻن شاخن زراعت ۽ حرفت ۾ ورهائجي وئي ۽ شيون واپار لاءِ تيار ٿيڻ لڳيون.

طبقاتي معاشري پنهنجا اثر قبيلن ۽ قبيلائي اتحاد تي ڇڏڻ شروع ڪيا. قبيلن کي پنهنجي پيداوار وڌائڻي پئي ۽ هنن کي ڪم جي باقاعدي ورهاست ڪرڻي پئي. قبيلن جا ماڻهو شيون نه صرف ذاتي استعمال لاءِ تيار ڪرڻ لڳا پر هاڻ هو شيون واپار ۽ ٻين قبيلن سان مٽاسٽا لاءِ به تيار ڪرڻ لڳا. واپار هڪ قبيلي کان نڪري مختلف قبيلن تائين ڦهليو. جنهن ڪري هڪ مخصوص جاگرافيائي خطي جي قبيلن جي وچ ۾ رشتا ۽ ناتا وڌڻ لڳا ۽ ميل جول ٿيڻ ڪري هو هڪ ٻئي جي وڌيڪ ويجهو اچڻ لڳا. ملڪيت جي واڌ ۽ ضرورتن قبيلن کي پنهنجو ڌار وجود قائم رکڻ نه ڏنو. ڇو جو هرهڪ قبيلو ڪنهن نه ڪنهن اقتصاديات، معاشيات، هنر ۽ ڪاريگري ۾ خود ڪفيل هو. ان ڪري ٻئي قبيلي کي ان جي مدد جي اشد ضرورت پئي. قبيلا پري پري رهڻ بجاءِ زمين جي هڪ مخصوص ٽڪر تي هڪ ٻئي جي ويجهو رهائش اختيار ڪرڻ لڳا، جيئن هو ٻاهرين حملي آورن کي گڏجي منهن ڏئي سگهن ۽ هڪ ٻئي جي تجربن ۽ حاصلاتن مان فائدو حاصل ڪري سگهن. ان ڪري قبيلن جو اتحاد وسيع ٿي ويو. قبيلن جي وچ ۾ پيدا ٿيل معاشي رابطن ۽ هڪ علائقي جي اشتراڪ ڪري قبيلا پاڻ ۾ گهڻي وقت تائين فقط خانداني

بنياد تي رابطا قائم رکي نه سگهيا ۽ خوني رشتيداري جي رابطي جي جڳهه علائقائي رابطي ۾ ويجهڙائي ورتي. علائقائي اشتراڪ اهڙن ماڻهن کي ڳنڍڻ شروع ڪيو، جيڪي پاڻ ۾ فقط خون جي بنياد تي رشتيدار نه هئا. اهڙيءَ طرح وطن جي تصور جنم ورتو ۽ علائقائي مفاد قبيلائي مفادن مٿان غالب پوڻ لڳا. انساني سماج ۾ رياست جو ظهور ٿيو، علائقائي حڪومتون يا بادشاهتون، قبيلائي سردارين جي جاءِ والارڻ لڳيون. علائقائي اشتراڪ، معاشي ترقي جي عمل ۾ سڀ کان گهڻو ڪردار ادا ڪرڻ شروع ڪيو.

جڏهن مختلف قبيلا هڪ مخصوص جاگرافيائي خطي اندر رهڻ لڳا ته هو هڪ ئي خطي اندر پنهنجون ڌار ڌار زبانون ۽ رسمون رواج جاري رکي نه ٿي سگهيا. ان ڪري اڳتي هلي سندن وچ مان مختلف قبيلائي ٻولين ۽ رسم رواجن جا سنڌا ختم ٿيڻ لڳا ۽ منجهن هڪ اجتماعي ٻولي ۽ ثقافت اڀرڻ لڳي.

اهڙيءَ طرح مختلف قبيلن جي هڪ گڏيل جاگرافيائي وطن، ٻولي ۽ گڏيل ثقافت جي بنياد تي غلام داري ۽ جاگيرادري سماج ۾ انسانن جي هڪ نئين قسم جي برادري قوميت جنم ورتو. جيڪا خاندان ۽ قبيلي جي برخلاف خوني رشتن بدران گڏيل علائقي ۽ ثقافت تي ٻڌل هئي.

هر انساني برادريءَ کي سماجي بنياد تي پنهنجو هڪ خاص طبقاتي ڍانچو هوندو آهي. ان ڪري غلام داري سماج جي قوميت جا بنيادي طبقا غلام ۽ آقا هئا. جڏهن ته جاگيردارانه قوميت ڏسڻ

□ ته گهٽن طبقن □ ورهايل پئي نظر آئي، پر پوءِ به ان جي اندر بنيادي طبقاتي تضاد هاري □ جــاگيردار جي وچ □ هئا.

قـوميت، قـوم جي پيٿ □ مـاڻهن جي گهـٽي مستحڪم برادري ڪانه هئي. ڇـو جـو غلام داري □ جاگيرداري سماج تحت هڪ اهڙي معاشـي بـرادري تشڪيل وٺي نه پئي سگهي، جيڪـا سـڄي ملڪ تي ڇائنيل هجي. ان ڪري ئي قـوميت انسـانن جي وچ □ ايترا ويجها □ گهرا لاڳاپـا پيـدا نـه ڪـري سـگهي. جنهن تحت پراڻـا خانـداني □ قـبيلائي اثـر □ نشـان ختم ڪري سگهجن. غلام داري □ جاگيرداري سماج □ واپاري مرڪزن □ جنسن جي مٽا سـٽا محـدود □ مقــامي نــوعيت جي هــئي، اهــا ســڄي ملڪ تي ڪنٽرول ڪري نه پئي سگهي. جنهن ڪري سياسي □ معاشي اتحاد گهرو □ مضبوط نه پئي ٿي سگهيو.

سـماج □ قـوميت جـو معاشـي اتحـاد سـڄي ملڪ تي ٻڌل نه هجڻ ڪـري مڪمـل طـرح قبـائلي اثر ختم نه ڪـري سـگهيو. ان دور □ قبـائلي ٻـولين جي جڳهه هڪ گـڏيل زبـان ورتي، جنهن جي رسـم الخط شرع ٿيڻ سان ان جو ادبي معيار قائم ٿيـو □ ان چڱي خاص ترقي ڪئي. پـوءِ بـه ان گـڏيل زبـان تان قبيلائي ٻولين جا اثر مڪمـل طـرح ختم ٿي نـه سـگهيا. ملڪ جي مختلـف خطن □ ان جـو لهجـو □ روپ بدليل رهيو.

قبيلائي ريتن رسمن گڏجي هڪ گڏيل ثقافت کي جنم ڏنـو. جيڪـا سـماجي حـالتن جي اثـر هيٺ طبقاتي ثقافت هئي □ اهـا سـماج جي مـٿين طبقن جي حالات زندگي جو عڪس هئي. ان گڏيل ثقافت

تي بـه قـديم دور جي خانـدانن ۽ قـبيلن جي ريتن رسمن ۽ رواجن جو عڪس چٽيءَ طـرح نقش ٿيـل هو. ان ڪان سواءِ ان ثقافت تي خاص علائقائي اثـر به پيا، جنهن جو خـاص سـبب قـبيلن وچ ۾ معاشـي رابطن وڌڻ ڪـري علائقي جي مختلـف حصـن ۾ تعلقات وڌڻ ۽ اتان جي رهواسين جو هڪ ٻئي جي ويجهو اچڻ هو.

قومي وجود جي اوسر

جـــڏهن انســـاني ســـماج تـــرقي كـــري جاگيرادريءَ مان سرمائيداري ۾ داخل ٿيو ۾ صنعت ۾ تجـارت زور وٺڻ شـروع كيـو تـه صـنعتكارن، واپـارين ۾ مالـدار طبقن پـوري معيشـت تي قبضـو كــري، ان كي جــاگيردارن جي چنبن مــان كــڍي ســڌو ســنئون پنهنجي هٿ هيٺ آنــدو. جنســن جي پيداوار جاگيردارن جي ننڍين ننـڍين مقـامي منـڊين كي هڪ واحد قـومي منـڊي ۾ متحـد كـرڻ شـروع كيو. سـرمائيدارانه نظـام مقـامي حـدن كي تـوڙي عام قومي منڊي تشكيل كئي.

جاگيردارانه دور ۾ هڪ ملڪ اندر جاگيردارن طرفان الڳ الڳ قـانون لاڳـو هئـا ۾ ملڪ كيـترن ننڍن ننـڍن ايكن ۾ ورهايـل هـو. واپـاري رسـتا نـه هجڻ جي برابر ۾ غير محفوظ هئا، پيو ته ملڪ جي مختلف حصن ۾ واپار ۾ صـنعت جـا مختلـف ماپـا ۾ معيار هجڻ سان گڏ جنسن جي قيمتن ۾ واپــاري ۾ صنعتي ٽيكسن ۾ پڻ اڻ برابري هئي. جيكـا ڳالهـه صـنعت ۾ واپـار جي تـرقيءَ ۾ ركـاوٽ بڻجي رهي هـئي. ان كـري سـرمائيدارن واپـار ۾ صـنعت كي تـرقي وٺـرائڻ ۾ سـڄي ملڪ ۾ ڦهلائڻ لاءِ مقـامي جاگيردارانه قانون رد كري، سڄي ملڪ ۾ هڪ ئي نموني جا واپاري ۾ صنعتي قومي قانون نافـذ كيـا.

سڄي ملڪ جي ماڻهن تي پنهنجو قبضو مضبوط ڪرڻ لاءَ هنن هڪ قومي حڪومت جو بنياد وڌو ۽ شهرن ۾ امن امان قائم ڪرڻ ۽ واپاري رستا محفوظ ڪرڻ لاءِ پوليس جو انتظام ڪيو. ملڪ جي مڙني حصن کي ڳنڍڻ لاءِ رستن جو ڄار وڇائي آمدورفت جا ذريعا سهل ڪيا، جيئن ڪين پنهنجو مال هڪ هنڌ کان ٻئي هنڌ نيڪال ڪرڻ ۽ زرعي جنسون مارڪيٽ تائين پهچائڻ ۾ آساني ٿئي. رستن جي ڦهلاءَ ملڪ جي مختلف علائقن جي ماڻهن وچ ۾ ڳانڍاپا پيدا ڪرڻ شروع ڪيا ۽ منجهن قربت وڌڻ لڳي. اهڙيءَ طرح سرمائيداري جي ترقي سان ملڪي باشندا جاگيردارن جي چنبي مان نڪري، انهن جي پراڻن ڦرلٽ جي طريقن مان جان آجي ڪرائي، سرمائيدارن جي سنئين سڌي ڪنٽرول هيٺ اچي ويا ۽ سماج ۾ ٻه مکيه طبقا سرمائيدار ۽ مزدور جنم وٺي هڪ ٻئي جي مد مقابل ٿيا.

سرمائيداري تعلقاتن جي مضبوط ٿيڻ سان، معاشي زندگيءَ جي هڪ جهڙائي وسيع ۽ مستحڪم ٿيڻ لڳي ۽ قومي علائقي جي انفرادي حصن جي وچ ۾ رابطو باقاعدي ۽ مضبوط ٿيڻ لڳو. اهڙيءَ طرح جاگيردارانه قوميت جي علائقائي ۽ لساني وحدت ۾ معاشي وحدت جو پڻ اضافو ٿيو. ان عمل دوران جاگيردارانه قوميت بورجوا قوم ۾ تبديل ٿيڻ شروع ٿي.

هڪ جاگرافيائي خطي جا هڪ ئي ٻولي ڳالهائيندڙ ۽ هڪ ئي ثقافت جا مالڪ هڪ ٻئي جي ويجهو اچڻ لڳا، هڪ ٻئي کي سمجهڻ، هڪ ٻئي مان پرائڻ ۽ هڪ ٻئي جي سهائتا لاءِ وڌيڪ گهرا ۽

گهاٽا ٿيا. هنن جي گڏيل سياسي ۽ اقتصادي مفادن منجهن مستحڪم لاڳاپا پيدا ڪيا. سندن قومي ٻڌي ۽ اتحاد مضبوط ٿيو.

سرمائيدارانه دور ۾ وڏن شهرن جي اڀرڻ، رستن جي ڦهلاءَ ۽ معاشي ترقي جي استحڪام ڪري ملڪ جي حدن اندر وڏي پئماني تي لڏپلاڻ شروع ٿي، مزدور طبقو وجود وٺڻ لڳو، جنهن ڪري علائقائي ٻولين جي وچ ۾ سنڌا ختم ٿيڻ لڳا ۽ تحريري ۽ زباني ٻوليءَ جو فرق مٽجي ويو ۽ قومي ٻولي ارتقا ڪئي. جنهن ۾ ادب سرجڻ لڳو ۽ تعليم ملڻ لڳي. تعليم ۽ ادب جي ترقي جاگيرداري دور جي غير مستحڪم علائقائي زبان مان قبيلائي ٻولين جي باقيات کي ختم ڪرڻ شروع ڪيو. غير مستحڪم اقليتي ٻولين ملي هڪ قومي ٻولي کي سگهارو ڪيو. جنهن ڪري اها ملڪ جي مڙني باشندن لاءَ هڪ جيتري عزيز ٿيڻ لڳي. ٻوليءَ جي استحڪام ۽ علائقائي ۽ معاشي اتحاد جاگيردارانه قوميت جي ڪلچر کي، بورجوا قومي ڪلچر ۾ تبديل ڪرڻ شروع ڪيو. جيڪو ملڪ جي مڙني رهواسين مٿان اثر ڇڏڻ لڳو. معاشي ۽ سياسي مفاد هڪ جهڙا هئڻ ڪري، ماڻهن جي وچ ۾ هڪ گڏيل نفسيات تشڪيل وٺڻ شروع ڪيو. جنهن جو اظهار ان قوم جي تاريخي روايتن ۾ رهٽي کهٽي مان تهذيبي اتحاد ۽ ٻڌي جي صورت ۾ ظاهر ٿيڻ لڳو.

مٿئين سڄي بحث مان نتيجو هي نڪتو ته قومون سرمائيداري دور جون اڻ ٽر پئداوار آهن ۽ انهن جي بناوت ۾ تعمير ۾ تاريخي عملن ۽ تاريخي طاقتن جو دخل هوندو آهي. جيڪي عمل ۽

طـاقتون الـڳ الـڳ نسـلن □ قـبيلن جي مـاٺهن کي گڏي هڪ قوم جي صورت ڏينــديون آهن □ اهي ئي عمـــل □ طـــاقتون ســـرمائيدارانه معيشـــت □ سرمائيدارانه معاشي رابطا ئي هونــدا آهن، جيڪي جاگيردارانه دور جي هڪ علائقي □ رهنـدڙن □ هڪ ئي ٻولي ڳالهائيندڙن جي گروهه کي هڪ قــوم جي شڪل ڏيندا آهن.

جديد دور □ قـوم جي وصـف □ تخيـل هيـٺين پنجن بنيادن تي ٻڌل آهي. جنهن به انسـاني گروهـه □ اهي پنج ئي خاصـيتون موجـود آهن، اهـو گروهـه قوم چوائڻ جو اهل آهي:

1. جاگرافيائي وطن، 2. زبان، 3. تهذيب، 4. قومي ڪردار □ 5 گڏيل پيداواري ذريعا.

اسان هيٺ انهن خاصيتن جي ڌار ڌار تشريح ڪيون ٿا:

1. جاگرافيائي وطن

جنهن به انساني گروهه يـا ٽـولي کي پنهنجـو جاگرافيـائي وطن نـه آهي، تـه اهـو گروهـه قـوم □ شمار ٿي نه ٿو سگهي. ڀلي ڀوءِ ان کي الـڳ ٻـولي، ڪلچر □ قومي ڪـردار وغيره ڇو نـه هجي. پـر اول ته جنهن انسـاني گروهـه کي وطن نـه هونـدو آهي، ان □ قوم ٺهڻ جون ٻيون خاصـيتون بـه پيـدا ٿي نـه سگهنديون آهن. هڪ انساني گروهه کي قـوم بنجڻ لاءِ جـــدا جاگـرافيـــائي وطن جي ضـــرورت ان لاءِ پونـدي آهي تـه جـيئن هـو ڪنهن مسـتقل هنـد تي رهائش اختيار ڪـري پنهنجـو تـاريخي عمـل آزادانـه نموني جـاري رکي سـگهي. هڪ جاگرافيـائي خطي

اندر ئي مختلف قبيلن ۽ نسلن جا ماڻهو صدين کان هڪ ٻئي سان گڏ رهندي، پاڻ ۾ گڏجي هڪ قومي ٻولي، ڪلچر ۽ قومي ڪردار کي پيدا ڪري سگهن ٿا. هڪ خطي اندر ڊگهي تاريخي عرصي بعد ئي سندن وچ ۾ گهاٽا ۽ گهرا لاڳاپا ۽ رشتا پيدا ٿيندا آهن ۽ اهو ئي عمل قوم جي بنيادي اڏاوت جو ڪم ڏيندو آهي. جيئن هن وقت سنڌ ۾ رهندڙ سنڌي، تاريخ جي مختلف زمانن کان هن مخصوص زمين جي ٽڪري تي رهندا آيا آهن. جنهن جون سرحدون صدين کان نراليون ۽ جداگانه پئي رهيون آهن. سنڌ وطن هن وقت پاڪستان جي وفاقي ملڪ ۾ هوندي به هڪ جداگانه قومي وطن آهي. پاڪستان جون سرحدون ڪن تاريخي ضرورتن تحت وجود ۾ آيون آهن. پر سنڌ جون سرحدون، سنڌي قوم جي پنهنجي صدين جي تاريخي عملن ۽ ضرورتن تحت وجود ۾ آيون آهن. اهي هن وقت فطري وطن جي صورت وٺي بيٺيون آهن.

قومي وطن کان سواءِ دنيا ۾ مضبوط سياسي گروهن جا ملڪ به آهن. جيئن ڀارت، سوويت يونين (اڳوٽي) ۽ پاڪستان، ان ڪري مضبوط سياسي گروهن جي ملڪ ۾ ڪيترين ئي قومن ۾ انهن جا قومي وطن اچي ويندا آهن. جيئن پاڪستان ۾ پنجابين، سنڌين، بلوچن ۽ پختونن جا ڌار ڌار وطن آهن. پر قومي وطن هڪ جدا ايڪو هوندو آهي، جنهن ۾ هڪ ئي قوم رهندي آهي. ان ئي لحاظ کان اسان کي دنيا ۾ ٻن قسمن جا ملڪ نظر ايندا، هڪڙا گهڻ قومي ملڪ جيئن: ڀارت، پاڪستان ۽ سوويت يونين (اڳوٽي) وغيره ۽ ٻيا هڪ قومي ملڪ جيئن: بنگلاديش، لبيا، شام ۽ سريلنڪا وغيره.

2. زبان

الڳ قومي وجود جو ٻيو ثبوت قومي زبان آهي. جنهن وسيلي ڪنهن به قوم کي ڄاتو سڃاتو وڃي ٿو ۽ ان جي الڳ قومي وجود کي تسليم ڪيو ويندو آهي. ٻولي قومي شناخت جو بنيادي پٿر هوندي آهي. جيڪا هزارين ورهين کان ڪنهن هڪ خطي اندر رهندڙ ماڻهن وچ ۾ آهستي آهستي ارتقا جون منزلون طئه ڪندي آهي ۽ اتان جي معاشرتي ۽ معاشي اثر قبول ڪندي انساني سماجي ارتقا سان گڏ هڪ خاص صورت اختيار ڪندي آهي.

ڪنهن به سياسي گروهه اندر هڪ کان وڌيڪ ٻوليون رائج ٿي سگهن ٿيون. پر اها اڻ ٿيڻي ڳالهه آهي، جو ڪنهن قومي گروهه ۾ هڪ کان وڌيڪ ٻوليون رائج هجن. ڇو جو سياسي گروهه مختلف قومن جو اتحاد هوندو آهي، ان لاءِ گڏيل ٻولي جو شرط ضروري ناهي. جيئن پاڪستان چئن قومن جو سياسي اتحاد آهي. ان ۾ چار مختلف ٻوليون ڳالهايون وڃن ٿيون. اهي ٻوليون هتي رهندڙ چئن جدا جدا قومن جي سڃاڻپ آهي.

اسان کي دنيا ۾ اهڙيون ڪيتريون ئي قومون ملنديون، جيڪي هڪ ئي ٻولي ڳالهائين ٿيون، پر آهن جدا جدا. جيئن آمريڪا ۽ برطانيه وارن جي ساڳي ٻولي (انگريزي) آهي، مختلف عرب ملڪن جي هڪ ٻولي (عربي) آهي، پر اهي جدا جدا قومون آهن. صرف ٻولي جي هڪجهڙائي به ڪنهن قوم جي جدا قومي وجود جو بنيادي شرط ڪونه آهي. پر ان سان گڏ جدا جاگرافيائي وطن، جدا

تاريخ ۽ تهذيب ۽ گڏيل پيداواري ذريعا پڻ ان سان لاڳاپيل آهن. ان ڪري ڪنهن به انساني گروهه جنهن ۾ هڪ يا ان کان وڌيڪ هڪجهڙايون آهن، ان انساني گروهه کي هڪ قوم ۾ شمار ڪري نه ٿو سگهجي. پر اهو ئي انساني گروهه الڳ قوم چوائڻ جو اهل آهي، جنهن ۾ قوم هجڻ جون مڙئي صفتون موجود هجن.

3. تهذيب (ڪلچر)

هڪ قوم اندر هزارين ورهين جي تاريخي تسلسل، محنت ۽ مشقت، جدوجهد ۽ جاکوڙ بعد پرايل تجربي ۽ معلومات جي بنياد تي ڪلچر (تهذيب) پرورش وٺي ٿو. جيڪو ان قوم جي طرز زندگي ۽ طرز فڪر جي احساس جو جوهر هوندو آهي. تهذيب تي جاگرافيائي وطن جي طبعي ماحول، پيداواري وسيلن ۽ پيداواري لاڳاپن جو وڏو اثر ٿيندو آهي. انسان پنهنجي حالتن کي تبديل ڪرڻ، انهن کي سهل بنائڻ لاءِ جيڪا جاکوڙ ڪئي آهي. جيڪي ڪجهه تخليق ڪيو آهي ۽ ان تخليق ۾ سماجي ترقي جي رفتار سان جيڪا واڌ ڪئي آهي، سندس اها حاصلات تهذيب جي دائري ۾ اچي وڃي ٿي.

تهذيب جي دائري ۾ هڪ قوم جون رسمون، رواج، لباس، رهڻي ڪهڻي، ادب ۽ فن، راڳ رنگ، مصوري ۽ سنگتراشي جا اسم اچي وڃن ٿا. اهي ئي خاصيتون هڪ قوم کي ٻي قوم کان الڳ ڪن ٿيون ۽ پنهنجي علحده قومي وجود جو احساس ڏيارين ٿيون.

ان ســـچي بحث جـــو تت اســـان يـــوري گنڪوفسڪي جن هنن لفظن ۾ ڏيون ٿا ته: “تهذيب انهن مڙني حاصلاتن جـو مجموعـو آهي، جنهن کي انسـانيت پنهنجي تـاريخي ارتقـا جي دوران تخليـق ڪيو آهي.”

4. قومي ڪردار

هر هڪ قوم کي پنهنجو مخصـوص فڪـري ۽ مـادي ڪـردار يـا نفسـياتي سـجاڳپ هونـدي آهي. قومي ڪـردار جـو اظهـار هڪ قـوم جي مخصـوص تهـذيب مـان ٿينـدو آهي. جيڪـو ان قـوم جي انهن اندروني قومي خاصيتن جو ميڙ هوندو آهي، جيڪي خاصــيتون هڪ قــوم کي ٻي قــوم کــان علحــده ڪنديون آهن.

هـر هڪ قـوم کي پنهنجـون علحـده قـومي خاصـيتون ۽ گڻ هونـدا آهن، جن جي ذريعي ئي ان جي ســـجاڳپ ٿي ســـگهندي آهي. اهي قـــومي خاصيتون پاڻ هرتو يا هڪدم پيدا ٿي ڪونه پونديون آهن، پر اهي انساني سماج جي اوسر سـان گـڏ ان قوم جي وطن جي جاگرافيائي ماحول، آبهـوا، ريتن رسمن، جدا جدا انساني نسلن جي رواجن، مـاحول ۽ مـذهبي عقيـدن جي اثـر ڪـري خـود بـه ارتقـا ڪنديون آهن. حالتن جو اثر به قبـول ڪنـديون آهن ۽ پنهنجي شڪل تبديل ڪنـديون رهنـديون آهن. ان ڪـري ئي قـومن جي قـومي ڪـردار يـا نفسـياتي جوڙجڪ ورهين بعد ئي ٺهنـدي آهي ۽ ان سـان گـڏ ان ۾ پختگي ۽ جٽاداري ايندي رهندي آهي.

ڪنهن بـه قـوم جي قـومي ڪـردار جي خـبر اسـان کي ان قـوم جي ادب، شـعر، ڏنـد ڪٿـائن لوڪ ادب مان پوي ٿي. جن قـوم جي مخصـوص گڻن خاصيتن کي ساراهيو ڳايو وينـدو آهي. هن دنيا جي تختي تي ڪن قـومن جـا فـرد زيـاده محب وطن ته ڪن جا قوم فروش، ڪي اهنسا پسـند تـه ڪي تشدد پسند، ڪي بـاهمت تـه ڪي بـزدل، ڪي غيرتمند تي ڪي بي غيرت هوندا آهن. هرهڪ قـوم ڪونـه ڪـو ڪـردار ٻين قـومن جي ڀيٽ وڌيڪ چٽو اپريل هوندو آهي.

5.   گڏيل پيداواري ذريعا

ڪنهن بـه انسـاني گروهـه جي لاءِ هڪ قـوم بنجڻ لاءِ اهم شــرط ان قـــوم جي فـــردن وچ پيداواري لاڳاپن جي هڪ جهڙائي جو هجڻ ضروري آهي. هڪ جاگرافيائي خطي رهنـدڙ هڪ ٻـولي ڳالهائيندڙ انساني گروهه لاءِ اهڙن پيداواري لاڳــاپن پيــداواري قــوتن جــو هجڻ لازمي شــرط آهي، جيڪي ان گروهـه جي مختلـف حصـن طبقن کي هڪ قوم سلهاڙي سگهن.

هڪ جاگرافيـائي خطي جي رهواسـين انـدر معاشـي اتحـاد تـڏهن ئي پيـدا ٿينـدو آهي. جـڏهن جـاگيرداري ختم ٿينـدي آهي جـاگيرداري قـوميت جي جـــاءِ تي بورجـــوا قـــوم اپـــرڻ لڳنـــدي آهي. جـــاگيرداري دور معاشـــي بي ترتيـــبي عـــدم استحڪام هوندو آهي. معاشي اتحاد نه هجڻ ڪـري ڪنهن انساني گروهه جو قومي وطن ظاهري طرح

ته هڪ نظر ايندو آهي، پر اندروني طور تي الڳ الڳ حصن ۽ ورهايل ۽ غير مستحڪم هوندو آهي. جڏهن ان جي جاءِ تي سرمائيداري اسرڻ لڳي ته محنت جي ورهاست ڪري هڪ جاگرافيائي وطن جو ڪوبه حصو ان قابل نه رهيو جو هو پنهنجون ضرورتون اڪيلي سر پوريون ڪري سگهي. ان ڪري سيني ڪي هڪ ٻئي جي سهائتا جي ضِرورت پئي ۽ هڪ ٻئي تي انحصار وڌڻ لڳو. اهو ئي انحصار هڪ وطن جي جدا جدا خطن ڪي هڪ ڪڙي ۾ ڳنڍڻ شروع ڪندو آهي ۽ پوري ملڪ (وطن) اندر معاشي اتحاد ۾ ٻڌي جو رجحان وڌندو آهي.

ان ڪري معاشي اتحاد کان سواءِ ڪوبه لساني گروهه، هڪ علائقي ۾ رهندي به قوم ٿي نه ٿو سگهي. مطلب ته زندگي جو معاشي ڳانڍاپو ۽ معاشي مضبوطي قوم جو لازمي جزو هوندو آهي.

قوم جا غلط تصور

سامراجي قوتن، دنيا جي مظلوم ۽ محڪوم قومن جي استحصال ۽ ڦرلٽ ڪرڻ ۽ پنهنجا سامراجي مقصد پورا ڪرڻ لاءِ قوم جا غلط تصور گهڙي، پوئتي پيل ملڪن ۽ قومن ۾ ڦهلايا. جيئن عوام اصل حقيقت کان باخبر ٿيڻ بجاءِ اونداهي ۾ هٿوراڙيون هڻي، نيٺ سندن حاڪميت ۽ آقائيت قبول ڪري، رضا تي راضي رهي. هنن قومن جي مڃيل اصولن جي انحرافي ڪري، نهايت چالاڪي ۽ مڪاري سان ان کي بگاڙي اهڙن انساني گروهن کي قوم جو نالو ڏيڻ شروع ڪيو، جن جو قوم جي تصور سان ذري برابر به واسطو نه هو. جيئن: نسلن، قبيلن، ذاتين ۽ مذهبي گروپن جي گروهن کي قوم جو نالو ڏنو ويو. جيڪي رجحان اڄ به دنيا جي ڪن ملڪن ۾ رائج آهن ۽ ان جي بنياد تي رياستن ۾ قومن جي جوڙجڪ يا تشريح ڪئي پئي وڃي.

انهن مٿين تصورن اسان جي هن ننڍي کنڊ ۾ نهايت افسوس جوڳي شڪل اختيار ڪئي آهي ۽ اڳتي هلي ان جا نهايت خراب نتيجا نڪتا ۽ نڪرڻا آهن. هن وقت به هتي جنهن نموني قوم جي لفظ کي استعمال ڪيو پيو، سو نهايت هاڃيڪار آهي. هتي مذهبي گروپن کي قوم جو نالو ڏيڻ جو رواج ته گهڻي وقت کان چالو هو، پر افسوس جو هن وقت، ڪن مستقل مفاد قوتن، مظلوم قومن جي عوام ۾ انتشار پيدا ڪرڻ، انهن جي قومي تشخص کي مليا ميٽ ڪرڻ، سندن قومي ٻڌي کي ٽوڙي،

سندن قوت مزاحمت کي ختم ڪرڻ لاءِ ڪين قبيلن ۽ ذاتين جي بنياد تي ورهائڻ ۽ هڪ ٻئي سان ٽڪراءَ ۾ آڻڻ جي حڪمت عملي اختيار ڪئي آهي. هتي قبيلن ۽ ذاتين کي پڻ قوم جو نالو ڏنو پيو وڃي. جڏهن ته اهي قبيلا ۽ ذاتيون هڪ ئي ٻولي ڳالهائيندڙ، هڪ ئي خطي ۾ رهندڙ، هڪ ئي تهذيب ۽ قومي ڪردار جا مالڪ آهن. پر پوءِ به فسطائي رجعت پسند قوتن جي اشاري تي سنڌ اندر ان بنياد تي تنظيمون ناهيون پيون وڃن، جن جي سرڪاري سطح تي همت افزائي ڪئي پئي وڃي. جيئن: هيءَ سيد قوم جي جماعت، هيءَ ميمڻ قوم جي جماعت، هيءَ چانڊيا ۽ مگسي قوم جي جماعت وغيره.

ترقي پسند ڌرين کي انهن غلط رجحانن جي ڀرپور نموني سان مخالفت ڪرڻ گهرجي. ڇو جو انهن رجحانن پکڙجڻ سان مظلوم قومن جي اتحاد کي ڇيهو رسي ٿو، منجهن قومي شعور ۽ پنهنجن مجموعي قومي مفادن جي حاصلات لاءِ جدوجهد جي خيال کي سخت ڌڪ لڳي ٿو. قومي انتشار وڌي ٿو، جيڪو اڳتي هلي متحد قوم جي عوام کي پاڻ ۾ ٽيڙ لاءِ غلط رستن تي وٺي وڃي ٿو ۽ اجتماعيت بدران انفراديت زور وٺي ٿي.

اسان هيٺ اهڙي قسم جي ٻين غلط قومي تصورن جي نشاندهي ڪيون ٿا:

1. نسلي بنيادن تي قوم جو تصور

کي ذريـون نسـلن کي جـدا قـوم جـو نـالو ڏينديون آهن. جيڪـو رجحـان سراسـر غلـط ۽ لغـو آهي. انســاني نســل کي ســماجي فرقــا نــه پــر حياتيـاتي فرقـا هونـدا آهن. نسـلي خاصـيتون، ذار قومي خاصيتون نه پر حياتياتي خاصـيتون هونـديون آهن، جيئن: چمڙي جو رنگ، وارن جو رنگ ۽ بناوت ۽ اکين جي شـڪل وغـيره. انهن حياتيـاتي خاصـيتن جي بنياد تي دنيـا ۾ ڪيـترائي انسـاني نسـل وجـود رکن ٿا.

اهي نسل کي ذار قومون نه هونـدا آهن پـر انهن خاصـيتن جـا مـاڻهو ڪيـترن ئي نسـلن سـان لاڳاپو رکندي به هڪ ٻـولي، هڪ وطن، هڪ قـومي ڪردار ۽ اقتصادي لاڳـاپن جي ڪـري هڪ قـوم جـا فرد هوندا آهن. انهن کي صـرف رنـگ ۽ نسـل جي بنياد تي ورهائي جدا قومون سڏي نه ٿـو سـگهجي. اڄ بـه ڪيـترن ئي مختلـف نسـلن جـا مـاڻهو جديـد قومي اصولن تحت، قومن جي تشڪيل ڪري رهيـا آهن. ڪيوبـا ۾ ٽن نسـلن جي مـاڻهن جديـد قـومي اصولن تحت هڪ قـوم کي جنم ڏنـو آهي. هـو جـدا رنـگ، ۽ جـدا نسـل جي هونـدي بـه ٻـولي، وطن، قومي ڪردار ۽ اقتصادي لاڳـاپن جي بنيـاد تي هڪ قوم جا فرد آهن. آمريڪا جي ڪيترن ئي رياستن ۾ سـياهه فـام نسـل ۽ سـفيد فـام نسـل جي مـاڻهن گڏجي قوم جي جديـد اصـولن جي بنيـاد تي پنهنجـا قـومي وجـود تسـليم ڪرايـا آهن. ڇـو جـو نسـلي خاصــيتون، قــومن جي تشــڪيل ۾ ڪوبــه بنيــادي ڪرادار ادا نه ڪنديون آهن.

انساني گروهن کي نسل ۽ رنگ جي بنياد تي ورهـائڻ خـود هڪ سـامراجي سـازش آهي. جـيئن

مظلوم ۽ محڪوم قومن جا فرد پاڻ ۾ جديد قومي اصولن جي بنياد تي اتحاد قائم نه ڪري سگهن.

رنگ ۽ نسل جي بنياد تي فاشسٽن پنهنجا جارحانه مقصد پورا ڪرڻ لاءِ ان قومي تصور کي هوا ڏني آهي. هو پوئتي پيل سياهه فام قومن تي پنهنجو قبضو برقرار رکڻ ۽ سندن ڦرلٽ کي وڌيڪ مستحڪم ڪرڻ لاءِ سفيد فام قومن ۽ نسلن جي برتري جو پٽڪو پٽين ٿا. هنن آريائي نسل جي ٻي سڄي دنيا مٿان برتري جو انسانيت دشمن نظريو گهڙي پنهنجن فسطائي مقصدن کي پورو ڪرڻ لاءِ ميدان هموار ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. ان غلط تصور جي بنياد تي سائوٿ آفريڪا، پورچوگال ۽ آمريڪا ۾ ڪي بورجوا نظريه ساز پنهنجا غلط مقصد پورا ڪرڻ لاءِ هٿ پير هڻي رهيا آهن ۽ هڪ قوم جي فردن ۾ رنگ ۽ نسل جي بنياد تي نفرت ۽ نفاق جو ٻج ڇٽي رهيا آهن.

سفيد فام گروهن جا بورجوازي رنگدار گروهن مٿان پنهنجو قبضو برقرار رکڻ ۽ سندن ڦرلٽ کي وسيع ڪرڻ لاءِ سفيد رنگ جي گروهن جي برتري ۽ افضل ۽ اعلى هجڻ جون فضول ڳالهيون ڪري رهيا آهن ۽ سياهه فام گروهن مٿان پنهنجي قبضي کي جائز ۽ قدرتي اصولن جي مطابق ڪوٺي رهيا آهن. جڏهن ته اج جي جديد دور سندن انهن غلط دعوائن جي قلعي کولي ڇڏي آهي ۽ اهو ثابت ڪيو آهي ته مڙني نسلن جا ماڻهو هڪ جهڙين صلاحيتن جا مالڪ هوندا آهن. سفيد فام گروهن جي ترقي جو سبب، سندن رنگ نه پر انهن جون ملڪي حالتون ۽ وسيلا آهن ۽ اهڙي طرح رنگدار گروهن جي ماڻهن جي پوئتي پوڻ جو

اصل سبب سندن رنگ نه پر سندن مٿان سفيد فام استحصال ڪندڙن جو نوآبادياتي ظلم ۽ ڏاڍ آهي.

ان جو واضح مثال اهو آهي ته اڄ جن رنگدار گــروهن آزادي ورتي آهي ۽ اڄــا بـــه اڳــتي وڌي سوشلسٽ نظام نافـذ ڪيـو آهي تـه هـو اڄ سـفيد فامن جـو مقـابلو ڪـري رهيـا آهن ۽ هـو اقتصـادي طرح تمام گهڻو اڳتي وڌي ويا آهن. ان ڪــري رنــگ ۽ نسـل جي بنيـاد تي قـومن جي تشـڪيل يـا ڪن مٿان ناجائز قبضـو نـه صـرف غلـط ۽ افسوسـناڪ آهي پـر اهـو انسـانيت جي تـرقي ۾ واڌ ۾ پڻ وڏي رڪــاوٽ آهي. ان ڪــري دنيــا جي انصــاف پســند قـومن ۽ ملڪن ۾ خـاص ڪـري گـڏيل قـومن کي اهــڙن رجحــانن کي ٻنجــو ڏيڻ لاءِ پنهنجــو تــاريخي ڪردار ادا ڪرڻ گهرجي. جيئن سڄي دنيا جا مـاڻهو رنــگ ۽ نســل جي فــرق کــان بــالاتر ٿي عــالمي ڀائيچاري ۽ ترقيءَ جي واٽ وٺي سگهن.

2. مــذهبي بنيــادن تي قــوم جــو تصور

فسطائي نظرئي سازن، دنيا جي پوئـتي پيـل مظلوم قـومن جي مـاڻهن کي ذهـني طـور مفلـوج ڪـري، هنن کي ورغلائي ۽ بتـال بنـائي، ڪين ذهـني غلامن بنـائڻ لاءِ انيڪ نظريـا گهڙيـا آهن. هنن قـوم جو صحيح ۽ سچو تصور ماڻهن کان لڪائي، پنهنجي طبقاتي مفـادن خـاطر انهن کي مـذهبي بنيـادن تي هڪ قوم جو تصور ڏنو آهي. جڏهن ته مــذهبي هڪ جهڙائي جو ماڻهن جي قومي گــروهن ســان ڪوبــه

تعلق نه هوندو آهي. سنڌ جو ماڻهو هندو مذهب جو هوندي به سنڌي قـوم جـو فـرد هونـدو آهي ۽ وري اهو مذهب ڇڏي مسلمان ٿيڻ کـان پـوءِ بـه سـنڌي هوندو آهي. هو هندو مان مسلمان ۽ مسلمان مـان عيسائي ته ٿي سگهي ٿو، پر سنڌي مان ڪجهه ٻيـو ٿي نه ٿـو سـگهي. اهـا هن جي فطـري ۽ پيدائشـي سڃاڻپ ۽ شناخت آهي.

ان ڪري مختلف انساني گروهن کي مــذهب جي هڪ جهــڙائي جي بنيــاد تي هڪ قــوم تصــور ڪري نه ٿو سگهجي. ڇـو جـو قومـون مـذهبي هڪ جهڙائي جي بنيادن بـدران لسـاني ۽ وطـني بنيـادن تي تشڪيل وٺنديون آهن. مختلف ٻوليون ڳالهائيندڙ فرد صرف هڪ مـذهب جي ڪـري هڪ قـوم بنجي نه سگهندا آهن. ڪوبه ماڻهو هڪ مذهب ڇـڏي ڪـو ٻيو مذهب اختيار ڪـرڻ سـان رات وچ ۾ جـدا قـوم جو فـرد ٿي نـه ٿـو سـگهي. هڪ مشـترڪه مـذهب رکندڙ ماڻهن کي هڪ قوم جا فرد نـه پـر هڪ ملت جا فرد ڪوٺبو آهي. ان ڪري ملت ۽ قــوم ۾ فــرق ڪرڻ کپي.

دنيا ۾ نظرياتي بنيادن تي قومن جي تشڪيل جـو حربـو مڪمـل طـور تي ناڪـام ٿي چڪـو آهي. قوم جي ان غلط تصور 20 صـديءَ ۾ ٽين دنيـا جي ملڪن ۾ خاصو زور پڪڙيـو. مسـلم قـوم جي بنيـاد تي پئن اسـلامزم جـو نعـرو هـڻي، فسـطائي قـوتن سماجي تضادن جي وجود کان منهن مـوڙي، ننـڍين ۽ ڪمزور قومن جي عوام جو اصـلي مسـئلن تـان ڌيـان هٽـائي، منجهن مـذهبي تعصـب، ڪٽرپـڻي ۽ نفرت کي اڀاريو. ان ئي بنيـاد تي پنـتي پيـل قـومن جي استحصال ۽ ڦرلٽ لاءِ ميدان هموار ڪيـو ويـو.

قـوم جي ان مـذهبي تصـور کي پاڪسـتان، ڀـارت، اسـرائيل ۽ انڊونيشـيا ۾ گهڻـو اسـتعمال ڪيـو ويـو آهي.

1947ع ۾ برصـــغير جي مقـــامي هنـــدو سرمائيدارن ۽ مسـلم جـاگيردارن پنهنجي طبقـاتي مفادن جي بچاءُ لاءِ ۽ هتان جي قومن جي پورهيت عوام ۾ پيدا ٿيندڙ اتحـاد ۽ يڪجهـتي کي ڪمـزور ۽ ناس ڪـرڻ لاءِ مـذهبي بنيـادن تي قـوم جي تصـور کي هـٿي ڏني. هنـدو ۽ مسـلم ڌار قـومن جـو راڳ آلاپي برصغير جو غلط ورهاڱو ڪرايو. ورهاڱي بعـد هندو سرمائيدار تـه ان قـومي تصـور کي رد ڪـري ڇـڏيو پـر هتـان جي مسـلم جـاگيردارن ۽ ڪـامورا شاهي (جيڪا هڪ مخصوص اڪثريتي قوم تي ٻـڌل آهي) پنهنجن طبقاتي مفادن ۽ هتان جي ننـتي پيـل ۽ ڪمزور قومن جي استحصال ۽ ڦرلٽ کي جـاري رکڻ لاءِ ان کي وڌيڪ پڪـو پختــو ڪيــو، ۽ ان لاءِ ڪيترائي جواز گهڙيا. پـر آخرڪـار مسلم قـوم جـو تصور هيـنين ڳـالهين ڪـري غلـط ثـابت ٿيـو. پـر اڄ ســوڌو ڪي ڌريــون ان کي جيـارڻ لاءِ جتن ڪــري رهيون آهن.

(1) مسلمان مذهب جي بنياد تي نـه ڪڏهن متحد ۽ نه هڪ قوم رهيـا آهن. تـاريخ جي ڪنهن بـه دور ۾ مسـلم قـوم جي نـالي سـان ڪابــه حڪـومت ڪانــه ٿي آهي. ان ڪري اهو تصـور تـاريخ جي بنيـادن تي غلـط هو.

(2) ان نظــرئي تحت پاڪســتان ۾ رهندڙ هندن، ٻـڌن، ڪرسـتانن ۽ ٻين مـذهبن جي مـاڻهن کي الـڳ قـوم مڃڻـو پـوي ٿـو، ۽

جمهوريت جي تقاضا اها هئي ته هنن کي ٻــه قوم هجڻ جي بنياد تي الڳ حڪومـتي نظـام ٺاهڻ ۽ الڳ رياست ٺاهڻ جو حق ڏنو وڃي.

(3) مســـلم قـــوم جي بنيـــادن تي هندستان جي مـڙني مسـلمانن کي هڪ هنـڌ گـڏ ڪرڻـو هـو ۽ اهـڙيءَ طـرح برصـغير جي مڙني قـومن کي مـذهبي بنيـادن تي ورهـائي ٻـڌن، ڪرسـتانن، هنـدن، سـکن ۽ مسـلمانن کي جـدا جـدا وطن حاصـل ڪـري ڏيڻـا هئـا. جنهن ڪري هو خطـو چـون چـون جـو مربـو بنجي پوي ها.

(4) ان تصـــور تحت ٻين ملڪن جي مسلمانن کي پاڪستان انـدر رهـائش اختيـار ڪرڻ، ڌنڌو ڪـرڻ، فيڪٽريون لڳـائڻ ۽ زمين خريد ڪـرڻ جو حق حاصل ٿئي ها.

(5) جيڪڏهن ان نظرئي تحت قومن جي تشڪيل ڪجي ها تـه مـذهبي بنيـادن تي سڄي دنيا کي ورهائڻو پوي ها، ۽ هڪ مذهب جي ماڻهن کي هڪ هنڌ رهائڻ جو بندوبســت ڪرڻو پوي ها. ٻيـو تـه جـڏهن بـه ڪـو مـاڻهو مذهب تبديل ڪـري ها ته ڪيس ڏيهه نيڪــالي ڏئي سـندس هم مـذهب ملڪ ۾ امـاڻيو وڃي ها.

(6) مذهبي بنيادن تي قوم جو تصور گـــڏيل قـــومن جي اداري جي اصـــولن جي انحرافي ڪندڙ هيو.

انهن مـتين سـببن ڪـري مـذهبي بنيـادن تي قوم جي جوڙجڪ نهايت خطرناڪ، واهيات۽7 جديد اصولن تحت غلط آهي. پـر پـوءِ بـه ڪي ڌريـون ان هـــوائي ڳالهـــه کي زور وٺـــائڻ ۾ رڌل آهن. جن ۾

پاڪستان ۽ اسرائيل جون صفا رجعت پسند ڏريون اچي وڃن ثيون.

قوم پرستي ۽ سامراج

انساني سماج جڏهن ارتقا ڪري قديم راڄوٽي نظام مان غلام داري سماج ۾ قدم رکيو ته هيڻي جو ڏاڍي هٿان استحصال ٿيڻ شروع ٿيو. جيڪو پهريان ته هڪ طبقي جو ٻئي طبقي هٿان ڏاڍ جي صورت ۾ ظاهر ٿيو، پر اڳتي هلي مختلف قبيلن وچ ۾ ملڪيت ۽ علائقن جي ورهاست تان هڪ ٻئي سان خونريز جنگيون ۽ جهيڙا پڻ ٿيڻ شروع ٿيا. جڏهن غلام داري ۽ جاگيرداري دور ۾ قوميت جي اوسر ٿي ته ان سان گڏ منظم حڪومتون وجود ۾ آيون. تڏهن کان ظالم، پرمار ۽ طاقتور قومن، ڪمزور، نستن ۽ امن پسند قومن ۽ سندن ملڪن تي اقتدار جي هوس، مال ملڪيت جي ڦرلٽ خاطر حملا ۽ هلائون ڪيون. طاقتور رياستن، ننڍن قومن کي پنهنجي فوجي طاقت جي رستي، غلام ۽ محڪوم بڻايو. وڏين ۽ طاقتور قومن جا ننڍين قومن مٿان حملا، ڪڏهن مذهبي روپن جي صورت ۾ ته ڪڏهن ڪين تهذيب سيکارڻ ۽ ترقي جي راهه وٺائڻ ڪاڻ همدردي جي روين جي صورت ۾ ٿيڻ لڳا. پر انهن مڙني بهانن پويان جيڪو مقصد ڪارفرما هيو، سو هيو ڪمزور قومن جي معاشيات، ڪلچر ۽ ٻولي وغيره تي مڪمل قبضو ڪري، ان نستي ۽ نبل قوم کان پنهنجي تاريخ ناهڻ جو حق کسڻ. ان قوم جا معدني، زرعي ۽ ٻيا روزگار جا وسيلا پنهنجي قبضي ڪري، انهن کي پنهنجي استحصال هيٺ آڻڻ ۽ ننڍن قومن تي مختلف ڍلون، ڏنڊ ۽ ڏن مڙهي، انهن کي سڪٽو ۾ پالهو ڪرڻ.

قومي مسئلي، پنهنجي پهرين صحيح صورت تڏهن ورتي، جڏهن سرمائيداري نظام پنهنجي اوائلي ارتقائي مرحلن ۾ هيو. ان دور ۾ ان

مسئلي، مختلف گهڻ قومي رياستن اندر وجود ورتو. گهڻ قومي رياستن ۾ ڪا قوم بين جي ڀيٽ ۾ وڌيڪ طاقتور، وڌيڪ ترقي يافته ۽ فوجي لحاظ کان وڌيڪ مضبوط هئي، ان پنهنجي رياست اندر بين ننڍين ڇڙوڇڙ پوئتي پيل قوميتن ۽ قومن جو استحصال ۽ ڦرلٽ ڪرڻ شروع ڪئي. انهن مٿان پنهنجي فوجي طاقت ۽ سياسي تنظيم رستي غالب پوڻ شروع ڪيو. ان دور ۾ قومي مسئلي بين الاقوامي صورت اختيار نه ڪئي هئي، پر اهو مختلف گهڻ قومي رياستن اندر موجود هيو ۽ انهن جو اندروني مسئلو هو.

اهڙيءَ طرح جڏهن سرمائيداري نظام پنهنجي اوسر جي اوائلي مرحلن ۾ هيو ۽ جاگيرداري قوميتن جي جاءِ تي منظم قومون ۽ سندن قومي رياستون اڀري رهيون هيون ته صرف گهڻ قومي ملڪن ۾ ئي قومي ظلم پنهنجي منظم شڪل اختيار ڪئي. ان ظلم ۽ جبر خلاف ننڍين قومن جي عوام، قومي تحريڪون شروع ڪيون. ننڍين ۽ غير ترقي يافته قومن ۾، ظالم قوم جي ظلم ۽ بالادستي خلاف نفرت ۽ تاءُ پيدا ٿيڻ لڳو. مظلوم قومن جي اندر قومي احساس ۽ قومي جذبي پرورش وٺڻ شروع ڪئي. هنن پنهنجي غلامانه ۽ محڪومانه حيثيت ختم ڪرڻ ۽ پنهنجون خودمختيار قومي رياستون ناهڻ لاءِ جدوجهد شروع ڪئي. جنهن اڳتي هلي قومي آزادي جي تحريڪ جي شڪل اختيار ڪئي.

سامراج

پورهيت طبقي جي عظيم اڳواڻ ڪامريڊ مارڪس چيو آهي ته، “سرمائيداري نظام جي اوسر ۾ ان جي ڦرلٽ واري فطرت ئي سرمائيدار طاقتن کي نوآبادياتي توسيع ۾ ان جي هٿان محڪوم ملڪن جي ڦرلٽ کي جنم ڏنو آهي.”

17 صديءَ ۾ جڏهن مشين سماج ۾ گردش ڪرڻ لڳي ۾ سرمائيداري نظام يورپ جي ڪيترن ئي ملڪن ۾ طاقت حاصل ڪئي ته ان جي بدن مان به بنيادي طبقا بورجوازي (سرمائيدار) ۾ پرولتاريه (مزدور) پيدا ٿيا. جيڪي هڪ ٻئي جو ضد هيا ۾ سرمائيداري نظام جي شروعات کان ئي انهن ٻنهي طبقن جي وچ ۾ جنگ چڙي وئي. جنهن اڳتي هلي منظم ويڙهه جي صورت اختيار ڪئي ۾ پورهيت طبقي ئي ان استحصالي نظام جو خاتمو آڻي، سوشلسٽ سماج جو بنياد وڌو.

جڏهن يورپ ۾ سرمائيداري نظام گهڻي ترقي حاصل ڪئي ۾ سرمائيدارن وٽ ججهي انداز ۾ مال تيار ٿيڻ لڳو ته يورپ اندر خام مال جي حاصلات ۾ تيار مال جي نيڪال جو ايڏو وڏو بندوبست موجود ڪونه هيو. يورپ جي مارڪيٽن ۾ اپت جي پيٽ ۾ کپت جي رفتار تمام ڍري هئي. ان ڪري سرمائيدارن جو تيار مال ڪارخانن ۾ جمع ٿيڻ لڳو ۾ وڌيڪ مال تيار ڪرڻ جي ضرورت ڪانه رهي. ججهي مال تيار ٿيڻ ڪري مارڪيٽ ۾ مال جي واڌ ڪري شين جا اگهه ڪرڻ لڳا. جيڪا ڳالهه سرمائيدارن جي مفاد وٽان ڪانه هئي. ٻيو جو هڪ ته ڪين يورپ اندر خام مال نهايت مهانگو ٿي مليو پيو ته ان جي تياري تي ٿيندڙ خرچ تمام گهڻو هيو. ان ڪري هنن ان صورتحال کي منهن ڏيڻ لاءِ

مزدورن جي اجرتن وڏي حد تائين گهٽتائي ڪري چڙي اجا به اڳتي وڌي مال جي پيداوار گهٽائڻ ان تي گهٽ خرچ اچڻ لاءِ مزدورن جي ڇانٽي ڪرڻ شروع ڪئي. اجا به جڏهن اهو بحران تيز ٿيڻ لڳو ته ڪارخانا بند ٿيڻ شروع ٿيا.

مزدورن جي ڇانٽي، اجرتن جي گهٽتائي ڪارخانن جي بند ٿيڻ ڪري وڏي تعداد مزدور بيروزگار ٿيڻ لڳا هو سرمائيدارن خلاف بغاوتون ڪرڻ لڳا. سرمائيدار ملڪن جو مزدور سياسي طرح اڳتي هجڻ ڪري، تنظيمن ذريعي متحد ٿي پنهنجا حق گهرڻ لڳو. سرمائيداري ظلم، ڏاڍ ڦرلٽ استحصال خلاف هڙتالون، مظاهرا تالا بنديون روز جو معمول بنجي ويون. ان ئي بحراني دور مارڪس اينگلس، سرمائيداري نظام جي مڪمل خاتمي لاءِ سائنسي سوشلزم جو نظريو ڏنو سرمائيداري نظام جي تباهي بربادي خلاف مزدرون کي منظم ڪرڻ شروع ڪيو هنن پورهيت طبقي کي سائنسي سوشلزم جي نظرياتي هٿيارن سان هٿياربند ڪرڻ شروع ڪيو.

يورپ جي مزدورن، هنن عظيم اڳواڻن جي رهبري هيٺ سرمائيداري نظام کي ختم ڪرڻ لاءِ جدوجهد کي تيز ڪيو ان ڦرلٽ واري سرمائيداري سماج مان جان آجي ڪرائڻ استحصال کان پاڪ معاشرو تعمير ڪرڻ لاءِ جدوجهد شروع ڪئي. هنن يونين سازي ذريعي پنهنجا مطالبا گهرون حڪمرانن تائين پهچائڻ شروع ڪيون مزدورن جي ڇانٽي، ڪم گهٽي ونڻ اجرتن جي گهٽتائي خلاف آواز بلند ڪيو. مزدورن جي ان سجاڳي جدوجهد سرمائيدارانه نظام

جي تباهي ۽ بربادي جو راز لڪل هـو. جيڪـا ڳالهـه سـرمائيدار طبقـو چڱي نمـوني ڄـاڻي پيـو. جنهن ڪـري هـو ان بحـران مـان نڪـرڻ ۽ سوشلسـٽ تحريڪ جي وڏندڙ سيلاب مان جند آجي ڪـرائڻ لاءِ نيون رٿون رٿڻ لڳو.

جنهن وقت يـــورپ ۾ ســـرمائيداري نظـــام پنهنجي عروج تي پهتل هو، ان وقت بـاقي دنيـا جي وڏي آبـادي خـاص ڪـري ڏکڻ ايشـيا ۽ آفريڪـا جـا ملڪ سـماجي ارتقـا جي تمـام هيـٺين ڏاڪن يعـني جاگيرداري ۽ غلام داري تي بيٺل هئا. ٻيو تـه پوئـتي پيل ملڪن ۾ ڪچي مـال جي ججهـائي ۽ تيـار مـال جي کپت جي سٺا مارڪيٽ موجود هيا. پوئـتي پيـل ملڪن ۾ مزدور طبقـو سسـتو، سـولو ۽ تنظيمي ۽ يـونين سـازي جي شـعور کـان وانجهيـل ملي پـئي سـگهيو. ان ڪـري يـورپ جي سـرمائيدار ملڪن پنهنجي اندروني بحرانن کي ماٺو ڪرڻ ۽ سوشلزم جي وڏنـــدڙ ســيلابن کي روڪڻ لاءِ پنهنجي تــرقي يافتــه سياســي، معاشــي ۽ جنگي حڪمت عملي ذريعي پوئتي پيل ملڪن کي غلام ۽ محڪـوم بڻـائڻ شـروع ڪيـو. اهـڙيءَ طـرح سـرمائيداري نظـام پنهنجي عروج تي پهچي عالمي سطح تي قومي ڏاڍ ۽ ظلم شـروع ڪيـو ۽ سـرمائيدار رياسـتن پنهنجـو سرمايو، پنهنجي قومي سرحدن کان ٻاهر سيڙائي، ان رسـتي ننـڍين ۽ غـير تـرقي يافتـه قـومن جـو استحصال ڪرڻ شروع ڪيو.

يـورپ جي سـرمائيدار ملڪن 16 صـدي جي شروعات کان پنهنجن قومي سـرحدن مـان نڪـري بحـري ۽ بـري رسـتن تي قبضـا ڪـري، غـير تـرقي يافته ۽ پوئـتي پيـل ملڪن ۽ قـومن کي غلام بنـائڻ

شروع ڪيو. انهن جي منڊين، ڪچي مال، ٻارڻ ۽ سستي مزدور کي پنهنجي سامراجي مفادن لاءِ ڪتب آڻڻ شروع ڪيو. جتان ڪين صنعتي شيون پيدا ڪرڻ لاءِ سستو ۽ مفت ڪچو مال حاصل ٿيڻ لڳو، ۽ هنن يورپ جي ڪارخانن ۾ گهٽ خرچ تي شيون تيار ڪري، تمام ڳري اگهه تي انهن کي بيٺڪن ۾ وڪرو ڪري بي انداز نفعو ڪمايو. بيٺڪي ملڪن جي عوام تي ناجائز ڍلون ۽ ٽيڪس مڙهي، انهن جو سنئون سڌو استحصال ڪرڻ شروع ڪيو. اڳتي هلي سرمائيدار ملڪن آسانيءَ سان پنهنجي قبضي هيٺ آيل بيٺڪن ۾ پنهنجو ناڻو سيڙائي اتي صعنتون قائم ڪيون. انهن مان هنن کي ٻه فائدا هي پهتا: (1) ته بيٺڪن مان ڪچو مال سستو ۽ گهٽو ڪري مفت حاصل ڪري، انهن مان شيون تيار ڪرڻ لڳا. (2) ته بيٺڪن مان هنن کي پنهنجي ملڪن جي پيٽ ۾ سستو مزدور ملي ٿي ويو. جيڪو يونين سازي جي فائدن کان اڻڄاڻ ۽ پنهنجن حقن کان بي خبر هيو.

اهڙيءَ طرح سامراجي ملڪن بيٺڪي ملڪن ۾ قومن جي استحصال ۽ ڦرلٽ جاري رکڻ لاءِ اتي نهايت واهيات ۽ انسانيت سوز طريقا استعمال ڪيا. ننڍن ۽ پوئتي پيل قومن جي تاريخي ارتقائي عمل کي روڪي، انهن کي پنهنجي تابع بڻائي، ڪين بنيادي انساني حقن کان محروم ڪيو. غلام ملڪن جا رهواسي سامراجين هٿان لٽجي، ڦرجي، ڪنگال بڻجي جانورن جهڙي حياتي گذارڻ تي مجبور ٿيا. سامراجين هنن جو رت ست ڪڍي، هنن کي غلامي جي سنگهرن ۾ جڪڙي، جهالت جي اونداهن غارن ۾ اڇلي ڇڏيو.

ان جي پيٽ ۾ سرمائيدار ملڪ بيٺڪن مان ڪيل ڦرلٽ جي بنياد تي ڏينهون ڏينهن ترقي ڪرڻ ۾ اڳتي وڌڻ لڳا. هنن ڦرلٽ جي مال مان نه صرف پاڻ جاوا ڪيا پر پنهنجي پرولتاريه کي به بچيل سچيل ٽڪر اڇلائي، انهن جو پڻ وات بند ڪيو. هنن مظلوم ملڪن جي رت ۾ پگهر مان پنهنجن ملڪن کي سينگاريو ۽ سنواريو، نيون ايجادون ڪيون، نوان ڪارخانا لڳايا، وڏيون وڏيون پليون ۽ شاهي رستا ٺهرايا.

پهرين عالمي جنگ (1914-1918ع) کان اڳ پوري دنيا چند سرمائيدار ملڪن جي منڊي بڻجي وئي. برطانيه وٽ برصغير هند سنڌ سميت 26 ملڪ غلام هئا، فرانس جي قبضي هيٺ 21 ملڪ هئا، بيلجيم، اٽلي، جاپان، هالينڊ ۽ پرتگال وٽ به ڪيترائي ملڪ غلام ۽ محڪوم هئا. اهڙيءَ طرح تقريبن سڄي آفريڪا، ايشيا ۽ لاطيني آمريڪا جو وڏو حصو سامراجي ملڪن جي قبضي هيٺ هيو. سامراجي ملڪن 1876ع کان 1914ع تائين جي ٿوري عرصي ۾ دنيا جي 2 ڪروڙ 50 لک چورس ڪلوميٽرن جي ايراضي تي قبضو ڪري ورتو. جيڪا ايراضي پوري يورپ جي ايراضي جي ٻيڻ جيتري هئي. پهرين عالمي جنگ لڳڻ وقت دنيا ۾ رهندڙ هڪ ارب 70 ڪروڙ ماڻهن مان 60 ڪروڙ ماڻهو بيٺڪن ۾ آباد هيا ۽ 35 ڪروڙ حڪمران ملڪن ۾ آباد هئا.

جڏهن سامراجي ملڪن پوري دنيا جي پوئتي پيل ملڪن تي قبضو مڪمل ڪري ورتو ۽ هاڻ دنيا جي ڪابه اهڙي ايراضي نه بچي هئي، جيڪا سامراجي ملڪن جي لٽ مار کان آجي هجي ته

هنن ڦــرلٽ جي مــال تي جنــگ لڳي. طــاقتور سامراجي ملڪن پاڻ ڪان هيٺن سامراجي ملڪن قومن ڪان نوآباديون ڪسي پنهنجي قبضـي ڪـرڻ لاءِ جنــگ شـــروع ڪـــئي. هن جنـــگ ڪي پهـــرين سامراجي جنگ ڪوٺيو ويندو آهي. هن جنـگ غلام ملڪن جي نـه صـرف عـوام ڪي ٻـارڻ طـور ڪتب آٽيندي بيـدرديءَ سـان مـارايو ويـو، پـر غلام ملڪن جي سڄي رت سـت جي مـوڙي جنـگ جي پيٽ ڻي وئي. سامراجي ملڪن جنـگ جي خـرچ جـو پورائـو مظلـــوم ملڪن قـــومن جي جـــبري ســـخت استحصال ذريعي پـورو ڪيـو. غلام ملڪن قـومن تي حاڪم قومن جو قبضو پڪـو پختو ٿيڻ سان گڏ سخت بي رحمانه پڻ ٿي ويـو. محڪـوم ملڪن جي ڦـرلٽ استحصـال شـدت پيـدا ٿي. محڪــوم ملڪن ڏڪــارن وبــائن منهن ڪــڍيو. بـــدترين ڏڪارن بڇڙين بيمارين ڪروڙين ماڻهن جي جــان ورتي. بک بي روزگــاري جي راڪــاس محڪــومن جي نبــل نســتي جســم پنهنجــا چنبــا وڏيڪ مضبوطي سان جڪڙي ڇڏيا.

هي انسانيت جي تباهي بربادي جو بـدترين دور 1939ع تائين پنهنجي شدت سان قائم رهيـو مظلم قـــومن جي هـــر قـــومي جدوجهـــد ڪي بي رحميءَ ســان ڪچليــو ويــو. آزادي گهرنــدڙن ڪي گولين بمن سان خاموش ڪيو ويـو. نيٺ 1939ع ســامراجي ملڪن ٻي عــالمي جنــگ (1939-1945ع) ڇڙي وئي. ان جنگ سـامراجي رياسـتن فاشسٽن جا جنـازا ڪـڍي ڇـڏيا. قـومي تحريڪـون پنهنجي پرپـور قـوت طـاقت سـان اڀـري آيـون. مظلـوم قـومن سـامراجين سـان ڇـتيون ويڙهيـون وڙهي، پنهنجون قومي آزاديون حاصل ڪيون. نيـون

قومي رياستون وجود آيون، رهيل نوآبادين سامراجي قومن سان موت حيات جي جنگ چڙي وئي. جنگ فاشسٽ قوتن بري طرح شڪست کاڌي، دنيا ٻن ڌڙن ورهائجي وئي. هڪ طرف آمريت پسند سامراجي ملڪ، جن جو آقا آمريڪا ٻئي طرف مظلوم عوام قومن جون سچيون همدرد هڏ ڏوکي قوتون، جن جي اڳواڻي دنيا جي پهرين سماج وادي رياست سوويت يونين ڪري رهي هئي.

اڄ جو دور مظلوم طبقن مظلوم قومن جي آزادي خوشحالي جو دور آهي. ڪوبه ملڪ يا قوم ڪنهن به طريقي سان ڪنهن به ملڪ يا قوم کي غلام محڪوم بنائي نه ٿو سگهي. اڄ سرمائيداري، سامراج ان جو نوآبادياتي نظام ان سڪرات ورتل مريض وانگر آهي، جيڪو اڄ نه مري ته سڀاڻي ضرور مري.

قومي آزاديءَ جون تحريڪون

پهرين عالمي جنگ وقت جڏهن سامراجي ملڪن طرفان مظلوم قومن جي ڦرلٽ پنهنجي انتها تي پهتي عوام سياسي سماجي حقن کان محروم ٿيڻ ڪري اڻ ڳڻين مشڪلاتن گهيرجي

ويو ته ايشيا، آفريڪا ۽ لاطيني آمريڪا جي بيٺڪي ملڪن ۾ قومي آزادي جي تحريڪن زور ورتو. ان بنياد تي پارٽيون ٺهڻ لڳيون، متحد محاذ جڙڻ لڳا. پهريان پهريان ان قسم جون تحريڪون برصغير ۾ شروع ٿيون، پوءِ ڏسندي ڏسندي انهن تحريڪن جو دائرو پوري دنيا ۾ ڦهلجي ويو.

مظلوم ۽ محڪوم قومن جي عوام، سامراجي ملڪن کان پنهنجا فطري حق گهرڻ شروع ڪيا. ۽ مطالبا ڪيا ته: (1) هر قوم کي پنهنجي تاريخ ناهڻ يعني آزادي جو حق ڏنو وڃي. (2) هر قوم پنهنجي مستقبل جي لاءِ فيصلي ڪرڻ لاءِ ڪنهن ڌاري قوم جي پسند يا ناپسند جي محتاج نه هجي. (3) ڪابه ڌاري قوم طاقت جي زور تي ٻي قوم جي سياسي آزادي تي قابض نه بڻجي ۽ نه وري ٻي قوم جي اندروني معاملن ۾ دخل اندازي ڪري. (4) هر قوم کي ٻي قوم سان ڪيل ڪنهن به اتحاد مان علحده ٿي وڃڻ جو حق حاصل هجي. (5) ڪابه قوم ٻي قوم جي تهذيب، ثقافت ۽ زبان جي واڌ ويجهه ۽ ترقي ۾ رڪاوٽ نه وجهي. (6) هر قوم پنهنجي معيشت جي ڌڻي پاڻ هجي ۽ سندس روزگار جا وسيلا ۽ ٻيا جياپي جي ذريعا سندس هٿ هيٺ هجن.

جڏهن مظلوم قومن طرفان پنهنجي سياسي ۽ معاشي حقن جي حاصلات لاءِ اهي مطالبا سامراجي قومن ۽ ملڪن جي سامهون آيا ته هنن کي پنهنجي حاڪميت ۽ استحصالي نظام خطري ۾ پوندو محسوس ٿيو. جنهن ڪري اها فطري ڳالهه هئي ته هو ان جي چتي مخالفت تي لهي آيا ۽ پنهنجي ظلم ۽ ڏاڍ جي لٺ کي زور سان ڦيرائڻ

لڳا. سامراجين مظلوم قومن جا قومي حق تسـليم ڪــرڻ بجــاءِ، انهن کي ڏنــڊي جي زور تي مــاتحت رکڻ جـون ڪوششـون شـروع ڪيـون. آزاديءَ جي تحريڪن کي نهـايت بـيرحميءَ ۽ ڪنـوردليءَ سـان ڪچليو ويو. هـر آزادي جي صـدا کي گـولين ۽ بمن سان چٿيو ۽ چيپاٽيو ويو. پر پوءِ به حـق ۽ سـچ جـو آواز بلنـد کـان بلنـد تـر رهيـو. سـامراجي ڪـوٺن ۽ ڪنگــرن، جيلن ۽ زنــدانن کي ڏارينــدو ۽ ڊاهينــدو رهيو.

پهــرين عــالمي جنــگ شــروع ٿيڻ کــان اڳ، سـامراج جي پيٽ ۾ ڪوبـه اهـڙو عـالمي نظـام يـا طاقت موجود ڪونه هئي، جيڪا مظلوم قـومن جي آزادي جي تحريڪن جي مدد ڪري ۽ پرجهلـو ٿـئي. جنهن ڪري سامراج نهايت سـولائي سـان ڇڙوڇـڙ قومي تحريڪن کي ڪچليندو ۽ تباهـه ڪنـدو رهيـو. ڇـو جـو سـامراج ايـڏو طـاقتور هيـو جـو ان خلاف صرف قومي آزادي جون تحريڪــون ڏک جهلڻ جي قابل نه هيون. پر جـڏهن پهـرين عـالمي جنـگ ختم ٿيڻ کان پوءِ دنيـا ليـول تي پهـرين پرولتـاري طبقي جي سوشلسٽ رياست سوويت يونين جنم ورتو ته سامراج عالمي ليـول تي پنهنجي اڪيلي حڪمـران پوزيشن کان محروم ٿي ويو، هاڻ قومي آزادي جي تحـريڪن جي هڪ نهـايت سـچي ۽ وفـادار دوسـت طاقت ۽ قـوت سـندن سـهائتا ۽ مـدد واسـطي ٿي پئي. هاڻ مظلوم قومون بي يارو مددگار نه رهيـون پر کين هڪ عـالمي انقلابي قـوت جي سـهائتا ملي وئي. جنهن ڪـري مختلـف ملڪـن ۾ قـومي آزاديءَ جـــون تحريڪـــون ڪاميـــاب ٿيڻ شـــروع ٿيـــون ۽ سامراجي ملڪ ۽ قومـون شڪسـت کـائڻ لڳيـون. سوشـلزم جي فتح مظلـوم قـومن جي آزاديءَ جـا

دروازا هميشه لاءِ کولي ڇڏيا. هاڻ ڪابه قـوم گهڻـو وقت سامراجي ڏاڍ ۽ استحصال جو شڪار نه ٿـي نه پـئي بنجي سـگهي. اهـڙي طـرح قـومي آزاديءَ جـون تحريڪون پرولتاريه طبقي ۽ عالمي مزدور تحـريڪ جي انقلابي ڌارا جو اڻٽٽ حصو بنجي ويـون. قـومي آزادي جي تحـــريڪن، عـــالمي انقلابي پـــورهيت تحـريڪ کي هـٿي ڏني تـه مـوٽ ۾ عـالمي انقلابي پـورهيت تحـريڪ، قـومي آزادي جي تحـريڪن کي مدد ۽ سهائتا ڏني.

قـــومي آزادي جي انقلاب جـــون محرڪ قوتون:

جڏهن ڌاريو نوآبادڪار، ڪنهن قــوم کي غلام بڻائي، ان جي سياسي، سماجي ۽ معاشـي زنـدگي تي قابض بنجي وڃي ٿو تـه مظلـوم قـوم ان ڌارئي ڦورو خلاف پنهنجي آزادي خاطر جنگ شروع ڪـري ڏئي ٿي. ان وقت سڄي قـوم لاءِ ڌارئي ڦـورو کـان آزادي وقت جو مکيه سوال بڻجي وڃي ٿو ۽ قـومي آزادي جي جنـگ هلنـدي مظلـوم قـوم جـون مـڙئي سامراج دشمن ۽ ترقي پسند ڌريون متحد ٿي وڃن ٿيون. اهو سڀ ان ڪـري ٿيندو آهي، جـو نوآباديـاتي استحصال مظلوم قوم جي مڙني طبقن کي ڪنهن نه ڪنهن صـورت ۾ متـاثر ڪنـدو آهي. جنهن بـابت ڪامريڊ مائوزي تنگ چيو آهي ته: “جڏهن ســامراج ڪنهن اهڙي ملڪ جي خلاف ظالمانه جنـگ شـروع ڪري ٿو ته ڪجهه غدارن کي ڇڏي، انهيءَ قوم جـا سـمورن الـڳ الـڳ قسـمن جـا طبقـا سـامراج جي خلاف قـومي جنـگ ۾ عارضـي طـور تي متحـد ٿي

ســگهن ٿــا. اهــڙيءَ حــالت ۽ ســامراج ۽ انهيءَ (محكـوم) ملک جي وچ ۾ تضـاد مكيـه تضـاد بنجي پوي ٿو.”

ان كري قومي جدوجهد هلندي مظلوم قـوم جي مڙني طبقن جـو پـاڻ ۾ اتحـاد ۽ ٻـڌي ٿيڻ هک فطري عمل هوندو آهي. هر طبقو ڌارئي ڦورو جي بالادستي ۽ اقتدار ختم كرڻ جو خواهشمند هونـدو آهي. ان كــري ڌارئي ڦــورو جي بالادســتي خلاف جنگ جي صورت ۾ گهڻـو كـري سـڄي جي سـڄي قوم حصو وٺندي آهي. صرف كي ٿورا غدار فرد ۽ تمام رجعت پسند ڌريون (سامراج نواز بورجوازي)، جن جا مفاد ڌارين نوآبادكـارن سـان واڳيـل هونـدا آهن، سي ئي ان جنگ كان ڌار ٿي ان جي مخـالفت كندا آهن.

قومي آزادي جي تحريكن جي محرک قـوتن جـو انـدازو بيئكي ملكن جي مخصـوص سياسـي، اقتصادي ۽ سماجي حالتن مان لڳائي سگهجي ٿــو. ان وقت اهو ڏسڻ گهـرجي تـه ان محكـوم ملک ۾ مختلف طبقن يعني محرک قوتن جـو قـومي آزادي جي انقلاب ڏانهن كهــڙو رويــو آهي ۽ انهن طبقن جي اقتصادي حالت كهڙي نوعيت جي آهي.

مختلـف محكـوم ملكن ۾ قـومي آزادي جي تحريكن ۾ مظلوم قوم جا مختلف طبقا حصـو وٺي رهيــا آهن. پــر پــوءِ بــه انهن طبقن جــو ان قــومي جدوجهد ۾ كـردار ساڳيو نه ٿو رهي. هــر طبقــو ان جدوجهد ۾ پنهنجي مفاد آهـر ۽ پنهنجي نقطي نظـر ســان حصــو وٺي رهيــو آهي. ان جنـگ ۾ مــزدورن سان گڏ هاري، وچون طبقو ۽ اهو قومي بورجوازي

به حصو وٺي رهيو آهي، جيڪو سامراجي دست اندازين کان پنهنجو تحفظ چاهي ٿو ۽ پنهنجي قومي معيشيت ۽ قومي منڊي جي آزادي جو خواهشمند آهي. ان ڪري ٿلهي ليڪي قومي آزادي جي انقلاب جون محرڪ قوتون هيٺيون رهن ٿيون.

(1) مزدور، (2) هاري، (3) بورجوازي، (4) وچولو طبقو، (5) قومي جمهوري دانشور.

انهن پنجن ئي محرڪ قوتن جي جدا جدا ڪردار ۽ سندن جدوجهد ۾ حصي ۽ پتي تي لکڻ کان اڳ سوال ٿو اٿي ته قومي آزادي جي تحريڪ جي اڳواٽي ڪهڙو طبقو ٿو ڪري يا ان جون واڳون ڪنهن جي هٿ ۾ اچن ٿيون. ڇو جو مڙني نوآبادياتي ۽ محڪوم ملڪن اندر مختلف تعداد ۾ هاري، مزدور، قومي بورجوازي، وچون طبقو، دانشور، شاگرد، جاگيردار ۽ سامراج نواز بورجوازي هوندا آهن. ان ۾ پوين ٻن يعني جاگيردار ۽ سامراج نواز بورجوازي طبقن جي قومي آزادي جي تحريڪ سان ڪوبه لڳ لاڳاپو نه هوندو آهي ۽ هو ان جا مخالف هوندا آهن. باقي طبقن ۾ ٻه مکيه طبقا قومي بورجوازي (سرمائيدار) ۽ پرولتاريه (مزدور) ئي فيصلو ڪندڙ ۽ تحريڪ تي اثرانداز ٿيڻ جهڙا هوندا آهن. قومي آزاديءَ جي تحريڪ جي اڳواٽي واري سوال جو جواب مختلف محڪوم ملڪن جي قومي آزاديءَ جي تحريڪن ۾ مختلف نمونن سان مليو آهي. جنهن مان اهو ثابت ٿيو آهي ته قومي آزادي جي تحريڪن جي اڳواٽي ڪرڻ جو دارومدار ان ملڪ جي مخصوص سماجي حالتن تي هوندو آهي.

جن ملڪن ۾ اجا پرولتاريه طبقو مقداري توڙي معياري لحاظ سان پيدا ٿي نه سگهيو آهي، ته اهڙن ملڪن ۾ قومي آزادي جي تحريڪ جي اڳواٽي قومي بورجوا ۾ ان جي ساڻاري مٿئين وچولي طبقي ڪئي آهي. پر جتي مزدور طبقو پيدا ته ٿيو آهي، پر اجا هو ان قابل نه آهي ته خود پنهنجي طاقت سان قومي آزاديءَ جو انقلاب آڻي سگهي ته اتي ڪابي ڌر جي مڙني قوتن سامراج دشمن قومي متحد محاذ ناهي قومي انقلاب آندو آهي. جنهن محاذ ۾ هيٺيان طبقا شامل هوندا آهن: (1) پرولتاريه (2) هاري (3) وچولو طبقو.

ان ڪري قومي تحريڪن جي اڳواٽي بابت فيصلو ان ملڪ جي مخصوص سماجي حالتن کي نظر ۾ رکي ئي ڪرڻو پوندو آهي، جتي قومي آزاديءَ جي تحريڪ هلي رهي آهي.

هاڻ اسان قومي آزادي جي انقلاب جي محرڪ قوتن جي تحريڪ ۾ جدا جدا ڪردار ۾ حصي پتي تي مختصر طرح روشني وجهي رهيا آهيون.

1. مزدور

دنيا جي قومي آزادي جي تحريڪن اهو ثابت ڪيو آهي ته مزدور طبقو، ٻين طبقن جي پيٽ ۾ قومي آزادي جي جنگ ۾ نهايت اثرائتو ڪردار ادا ڪري رهيو آهي ۾ اهو ئي طبقو انقلاب جي هڪ بنيادي محرڪ قوت ثابت ٿيو آهي. بيٺڪي ملڪن ۾ مزدورن جو تعداد جيئن پوءِ تيئن تيزي سان وڌي رهيو آهي ۾ هو پنهنجي غير پرولتاري حصن يعني

هارين ۽ هيٺين وچولي طبقي سان اتحاد ڪري، پاڻ
ڪي وڏيڪ مضبوط بنائي رهيا آهن. مزدورن جو
هارين سان اتحاد انقلاب لاءِ ڏاڍو اثرائتو ثابت ٿيندو
آهي ۽ انهن سان اتحاد ڪان سواءِ مزدور طبقو
سولائي سان انقلاب آڻي نه ٿو سگهي. هاري ۽
مزدور جو رشتو ان ڪري فطري ۽ اٽوٽ هوندو
آهي جو هو هم قوم هوندا آهن ۽ مزدور، هاري جي
گهر مان ئي جنم وٺندو آهي.

جن بيٺڪي ملڪن ۾ مزدور طبقو مقداري
توڙي معياري لحاظ سان انقلاب آڻڻ لاءِ فيصلي
ڪن حيثيت جو مالڪ هوندو آهي ۽ وٽس پنهنجي
منظم پورهيت پارٽي هوندي آهي. اتي هو وسيع تر
عوام، هارين ۽ هيٺين وچولي طبقي سان گڏ، انهن
جي قيادت ڪري قومي آزادي جي انقلاب کي
سوشلسٽ انقلاب ۾ تبديل ڪري وجهندو آهي. پر
جن بيٺڪي ملڪن ۾ مزدور طبقو اجا ججهي تعداد
۾ موجود نه هوندو آهي ۽ تنظيمي قوت ۽ سياسي
شعور جي اعلى سطح تي نه پهتل هوندو آهي. اتي
هو خود فيصلي ڪن حيثيت جو مالڪ نه هوندو
آهي. پر اتي هو هارين، هيٺين وچولي طبقي ۽
دانشورن سان گڏ انقلابي قوتن جي اڳواٽي ۾
قومي آزاديءَ جي جدوجهد ۾ حصو وٺندو آهي ۽
عوامي جمهوري انقلاب لاءِ راهه هموار ڪندو آهي.

مزدور طبقي لاءِ قومي آزادي جي انقلاب
کي تڪميل تي پهچائڻ، ان لاءِ به اهم هوندو آهي ته
جيئن هو بيٺڪي ملڪ ۾ طبقاتي جدوجهد لاءِ راهه
هموار ڪري سگهي. ڇو جو سوشلزم جي راهه ۾
بيٺڪي نظام هڪ رڪاوٽ بڻيل هوندو آهي. ڌارئي
قوم جي ظلم ۽ جبر ڪري بيٺڪي ملڪ اندر

اندروني طبقاتي تضاد ماتو ٿي ويندو آهي ۽ سڄي قوم جو ڌيان اندروني مسئلن تان هٽي ڌارئي ڦورو ڏانهن ٿي ويندو آهي. جنهن صورتحال کي قومي سرمائيدار طبقاتي تضادن کي ختم ڪرڻ ۽ پنهنجي لاءِ وڏ ڪان وڏ فائدا حاصل ڪرڻ لاءِ استعمال ڪندو آهي. پيو ته جيڪڏهن مزدور طبقو قومي سوال کان پاڻ کي پاسيرو ڪري ان کي مڪمل نموني سرمائيدار جي رحم ڪرم تي ڇڏي ڏيندو ته سرمائيدار نه صرف ان کي مڪمل نموني حل نه ڪندو پر هو ان مان فائدو وٺي، ان کي پنهنجي طبقاتي مفادن لاءِ ڍال بنائيندو آهي ۽ هو پنهنجن طبقاتي مفادن جي حاصلات لاءِ جذباتي قومي نعرن کي استعمال ڪري، سوشلزم جي راهه ۾ روڙا اٽڪائيندو آهي ۽ مزدور طبقي جي طبقاتي جدوجهد کي پوئتي ڌڪي ڇڏيندو آهي. هو جاٽي واٽي طبقاتي مسئلن کي ختم ڪرڻ لاءِ قومي تضادن کي تيز ڪندو ۽ انهن کي منجهائڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. ان ڪري پورهيت طبقي کي سوشلزم جي راهه هموار ڪرڻ لاءِ ڌارئي قابض قوم خلاف مڪمل جدوجهد ڪرڻ گهرجي. اهوئي سندس سوشلزم سان سچائي جو ثبوت آهي.

جيڪڏهن ڪنهن بيٺڪي ملڪ ۾ مزدور طبقو وڏي تعداد ۾ پيدا ٿي نه سگهيو آهي ۽ هو پوريءَ طرح طبقاتي شعور حاصل ڪري نه سگهيو آهي ۽ نه ئي وٽس منظم سياسي تنظيم آهي، ته ان وقت هن کي پنهنجي ملڪ اندر قومي سرمائيدار طرفان اڳ ئي هلائي ويندڙ قومي تحريڪ ۾ قومي سرمائيدار جو هٿ ونڊائڻ گهرجي، ته جيئن بيٺڪي ظلم ۽ جبر ختم ڪري، مزدور طبقي جي واڌ ويجهه لاءِ سازگار ماحول پيدا ڪري سگهجي.

جيڪو ذارئي سرمائيدار جي بيٺڪي استحصال سبب رڪجي ويو آهي مزدور طبقي جي باشعور ٿيڻ تنظيم قائم ڪرڻ جي مقصدن رڪاوٽ بڻيل آهي. ان وقت مزدور طبقي ڪي پنهنجي طبقاتي طاقت حاصل ڪرڻ انقلاب آڻڻ لاءِ پنهنجي سياسي پارٽي منظم ڪرڻ جي وقت تائين ترسڻ انتظار ڪرڻ نه گهرجي. پر هن ڪي ان جدوجهد شامل ٿي وڃڻ گهرجي.

اهڙين حالتن مزدور طبقي ڪي قومي سرمائيدار سان ڪن نقطن تي مشروط طور تي تعاون ڪرڻ گهرجي. جيئن سرمائيدار قومي تحريڪ جو اڪيلو وارث ٿي، ان ڪي پنهنجي طبقاتي مقصدن لاءِ استعمال ڪري نه سگهي. ان صورت مزدورن ڪي جدوجهد هلندي پنهنجي طاقت گڏ ڪرڻ گهرجي، سياسي تجربو حاصل ڪرڻ گهرجي عوام جي غير پرولتاري حصن سان اتحاد ڪي وڌيڪ گهرو بنائڻ گهرجي. جيئن تحريڪ جي ڪنهن به موڙ تي، قومي آزادي جي تحريڪ ڪي قومي سرمائيدار ڪان ڪسي پنهنجي قبضي آڻڻ ڏڪيائي نه ٿئي. جدوجهد هلندي مزدورن ڪي قومي سرمائيدار جي هر چال تي ڪڙي نظر رکڻ گهرجي ان جي حمايت صرف قومي آزاديءَ جي انقلاب، جمهوري نظام جاگيرادري باقيات جي خاتمي جهڙن مقصدن تائين ڪرڻ گهرجي. جيڪي مقصد مزدورن لاءِ، پرولتاري انقلاب آڻڻ لاءِ حالتون بهتر بنائي سگهن ٿا.

2. هاري

نوآباديــاتي جــاگيردار ملڪن ۾ هــاري وڏي اڪثريت وارو طبقو هجڻ ڪــري، قــومي آزادي جي انقلاب جي خــاص محــرڪ قــوت بنجي پيــو آهي. نوآباديـاتي جـاگيردار ملڪن ۾ مـزدورن جي پيٽ ۾ هارين جو وڏو تعداد موجـود هونـدو آهي، ان ڪـري هـو مـزدورن جـا قابـل اعتمـاد دوسـت آهن ۽ انهن ملڪن ۾ هـاري جي سـاٿ ۾ سـهڪار ڪـان سـواءِ انقلاب لاءِ ســوچڻ ئي ســپني ســمان آهي. ان لاءِ ڪامريڊ لينن چيو آهي تـه: “اهـا ڳالهـه ذهن نشـين ڪرڻ خاص طور تي اهم آهي ته پٺتي پيل ملڪن ۾ هـاري تحـريڪ سـان خـاص تعـاون ضـروري آهي. جاگيرداري ۽ ان جي منصوبن خلاف هـاري تحـريڪ ڪي انتهــائي اهم انقلابي ڪـــردار ڏيڻ ۾ صـــنعتي پــورهيتن ڪي ان ســان ويجهي پــڏي ڪــرڻ تمــام ضروري آهي.”

نوآبادياتي ملڪن ۾ بيٺڪي استحصـال ڪـري مــزدور طبقــو پيــدا ٿي نــه ســگهيو آهي. چــو جــو نوآباديــاتي ملڪ ۾ قومــون گهٽــو ڪــري ســماجي ترقي جي تمـام هيـٺين ڏاڪن تي بيٺـل آهن، ۽ اهي تـرقي ڪـري مڪمـل سـرمائيداري ۾ داخـل ٿي نـه سگهيون آهن. انهن وٽ ڏارين قابض ســرمائيدارن، جاگيرداري باقيات ڪي جيئڻ جو تيئڻ سخت نمــوني سان نه صرف قائم رکيو آهي پر انهيءَ ڪي انتهائي بي رحم پڻ بڻائي ڇڏيو آهي. جنهن جو سنئون سڌو اثر ملڪي هاريءَ تي پيو آهي. هاري ٻين طبقن جي پيٽ ۾ وڌيڪ ڏتــڙجي ۽ مفلــوڪ الحــال بنجي ويــو آهي، ۽ هـــو ٻـــاهرين ســـرمائيدارن، انـــدروني جاگيردارن ۽ قبائلي سردارن جي گڏيل استحصــال جو شڪار آهي. جنهن جي ڪري هاري طبقو نهايت انقلابي بنجي پيــو آهي ۽ هن ڪي قــومي آزادي جي

انقلاب ۾ وڏيڪ دلچسپي آهي. اهڙن ملڪن ۾ هاري ٻاهرين قورن، مقامي جاگيردارن ۽ قبائلي نظام جي خاتمي لاءِ ويڙهه وڙهي رهيو آهي ۽ کيس زرعي سڌارن، زمين جي حاصلات ۽ پنهنجي محنت جو قل پاڻ حاصل ڪرڻ سان انتهائي دلچسپي رهي ٿي. ان ڪري ئي ڪامريڊ اسٽالن چيو آهي ته: "قومي تحريڪ ۾ هارين جي شموليت متن ٿيندڙ ظلم، ڏاڍ ۽ دٻاءَ سان واسطو رکي ٿي. جيڪڏهن انهن تي ڏاڍ ۽ ظلم زمين جي ڪري آهي ته هو هڪدم قومي تحريڪ جو ساٿ ڏيندا آهن."

حاصل مطلب ته نوآبادياتي جاگيردار ملڪن ۾ سامراجي ۽ جاگيرادري ظلم ۽ ڏاڍ جو سنئون سڌو اثر ملڪ جي وڏي طبقي هاري تي پئجي رهيو آهي. ان ڪري اهڙن ملڪن ۾ قومي تحريڪ اصل ۾ هاري جو مسئلو بنجي پيو آهي ۽ اتي هاري سامراج مخالف ۽ جاگيردار مخالف قوت بنجي پيو آهي. ان ڪري قومي آزادي جي انقلاب لاءِ ضروري ٿيو پوي ته اتي هارين کي منظم ۽ متحرڪ ڪيو وڃي ۽ کين مزدورن ۽ ٻئي ڏتڙيل عوام سان مضبوط اتحاد ۾ سلهاڙيو وڃي.

3. بورجوازي

بيٺڪي ملڪن ۾ اتان جي بورجوازي طبقي ۾ ٻه طبقا هوندا آهن. هڪڙا اهي بورجوازي هوندا آهن، جن جا مفاد عالمي سامراج ۽ ان جي نوآبادياتي نظام سان لاڳاپيل هوندا آهن ۽ اهي اتان جي رجعت پسند جاگيردارن سان عوام دشمن

کئمپ شـــامل هونـــدا آهن قـــومي انقلاب جـــا سخت دشمن هوندا آهن. اصل اهي سامراج نواز بورجوازي انهن جـا اتحـادي جـاگيرادر ئي قـومي غلامي جـــو ســـبب بڻبـــا آهن پنهنجي قـــوم جي سياسي، اقتصادي ثقافتي ترقي رڪـاوٽ بڻيـل هوندا آهن. هنن کي هميشه عوام جي سجاڳي کان خــوف هونــدو آهي. عــوام جي ســجاڳي جي ڪــري سندن ملڪيت جي تباهه ٿيڻ طبقاتي مفـادن کي ڇيهو رسڻ جـو انديشـو هونـدو آهي. ان ڪـري هـو قـــومي آزادي جي انقلاب پنهنجـــو مـــوت ڏســـندا آهن. تنهن ڪري اهي بورجـوازي سـندن اتحـادي جــاگيردار ڪنهن بــه صــورت انقلاب جي محــرڪ قوت نه هوندا آهن.

انهن کي ڇـــڏي بورجـــوزاين جـــو اهـــو حصـــو جنهن جا مفاد عالمي سامراج سان واڳيل نه هوندا آهن نوآبادياتي نظـام جي ڪـري سـندن معاشـي ترقي رڪيل سياسي نظام پائيواري نه هونـــدي آهي، سي ئي قومي آزادي جي تحريڪ جا حمـــايتي هوندا آهن اهڙن بورجوازين کي قومي بورجوازي ســـڏبو آهي. ان ڪـــري انقلابي قـــوتن کي قـــومي بورجــوازي کي ســامراج نــواز بورجــوازي رجعت پسـند جـاگيردار ڪـان جـدا ڪـري ڏسـڻ گهـرجي قـــومي بورجـــوازي لاءِ ڌار پاليســـي مـــرتب ڪـــرڻ گهرجي. ڇو جو قـومي بورجـوا سـامراج دشـمن جاگيردار دشـمن جدوجهـد تـائين انقلابي قـوتن جـو ســاٿاري هونــدو آهي جيســتائين هــو پنهنجــو اهــو ڪـردار ادا ڪـري رهيو هجي، تيستائين ساڻس اتحـاد ڪـري سـگهجي ٿـو. قـومي بورجـوازي دشـمن جيڪـي تضاد موجـود هجن، انهن کي پنهنجي فائـدي لاءِ استعمال ڪـري سگهجي ٿو.

هاڻ سوال ٿو اٿي ته قومي بورجوازي، قومي آزادي جي تحريڪ حصو ڇو وٺندو آهي؟ ان جا سبب ڪهڙا آهن؟ بيٺڪي ملڪن جڏهن ڌارين سامراجين سرمايو سيڙائي، اتي سرمائيداري جو بنياد وڌو ته اتي قومي سرمائيدار به جنم ورتو. جنهن منجهه پيدا ٿيڻ شرط پنهنجي قومي منڊي تي قبضي ڪرڻ جي خواهش پيدا ٿي. جنهن تي هن کان اڳ ڌاريو سرمائيدار قابض هيو. ان ڪري قومي سرمائيدار جي من حاڪم قوم جي بدران پاڻ پنهنجين منڊين تي قبضو ڪرڻ اتي پنهنجو مال وڪرو ڪرڻ جي خواهش پيدا ٿي. جيئن هو سنئون سڌو پاڻ پنهنجي قوم جو استحصال ڪري سگهي، ساڻس ان ڦرلٽ ڪو ٻيو ڀاڱي ڀائيوار نه ٿئي، ٻيو ته سندس واڌ ويجهه عالمي سرمائيدار قوتون بيٺڪيت جي صورت رنڊڪ بڻيل هيون ڪيس طاقتور رياستي طاقت جو مالڪ ٿيڻ نه پيون ڏين. انهي صورتحال قومي سرمائيدار کي هيٺو نبل ڪري وڌو هو، هن وٽ اهڙي ڪابه طاقت نه رهي هئي جو هو ڌارئي سرمائيدار سان مقابلو ڪري اندروني طور تي به پنهنجو قبضو برقرار رکي سگهي. ان ڪري هن قومي تحريڪ جو پاسو ورتو، شروعات ئي هن طبقي پنهنجي مفادن لاءِ ڌارئي ڦورو خلاف آواز بلند ڪيو. سڄي قوم جي مختلف طبقن کي ان گڏيل مسئلي تي متحد ڪرڻ شروع ڪيو. ان ڪري ايشيا، آفريڪا لاطيني آمريڪا جي پوئتي پيل ملڪن پهريان پهريان قومي آزادي جي تحريڪن جي شروعات اڳواٽي قومي سرمائيدار ئي ڪئي.

هاڻ ڏسڻ گهرجي ته مارڪسي ليننی نظرئي تحت قومي بورجوازي لاءِ پرولتاريه ڀين

انقلابي قوتن کي کھڙي لائين اختيار ڪرڻ گھرجي. ان لاءِ ڪامريڊ لينن چيو آهي ته : “سرمائيداري، جا سپاويک طور تي قومي تحريک جي شروعاتي دور ۾ ان جي يڪي سر اڳواڻ ٿي اڀري ٿي، چوي ٿي ته سڀني قومي اتساهن ۽ امنگن جي تائيد ھڪ عملي شيءَ آهي، تنهن ڪري قومي سوال تي ساٿس غير مشروط تعاون ڪيو وڃي. پر ان سوال تي (ٻين سوالن جيان) پورهيت جي پاليسي، سرمائيداري جي قومي مقصد جي ڪن مقرر حدن تائين تائيد ڪري ٿي، اها ڪڏھن به سرمائيداريءَ جي قومي پاليسي سان پوري ريت ٺهڪي نه ٿي اچي. پورهيت طبقو سرمائيداري جي تائيد رڳو قومي امن ۽ امان ۽ قومي آزادي ۽ جمهوري نظام جي حاصل ڪرڻ لاءِ ڪري ٿو ته جيئن ان ۾ برابري وارا حق حاصل ڪري سگهجن ۽ طبقاتي جدوجهد لاءِ بهتر حالتون پيدا ٿي سگهن. ان ڪري اها ڳالهه سرمائيداري جي پنهنجي حڪمت عملي جي بلڪل خلاف ٿي وڃي ٿي ته پورهيت قومي سوال تي ڪا پنهنجي پاليسي اڳتي وڌائين. بهرحال پورهيت سرمائيدار سان قومي سوال تي مشروط سهڪار ڪن ٿا. قومي معاملن ۾ سرمائيدار سدائين پنهنجي قوم يا طبقي لاءِ رعايتن يا مخصوص فائدن لاءِ ڪوشش ڪندو آهي ۽ اها ان جي عملي ترڪيب يا حڪمت عملي سڏبي آهي. پورهيت سڀني خاص رعايتن يا ٻيائي وارن برترين جي خلاف هوندو آهي. قومي آزادي جي جدوجهد جي سلسلي ۾ اهڙي ڪنهن به قسم برترين جي چڪر ۾ اچڻ موقعي پرستي جي برابر آهي.”

اسان مٿي قومي سرمائيدار سان پورهيتن جي پاليسي متعلق ڪامريڊ لينن جو طويل حوالو ڏنو آهي. جنهن ۾ واضح طور تي ڪامريڊ لينن چيو آهي ته، ڪن مخصوص حالتن ۾، ڪن مخصوص ملڪن ۾ جتي انقلابي قوتون طاقتور نه آهن ۾ قومي بورجوا قومي تحريڪ هلائي رهيو آهي ته ان وقت انقلابي قوتن جو فرض آهي ته هو ان تحريڪ جي نه صرف حمايت ڪن، پر ان ۾ وڌي چڙهي حصو وٺن. جيئن ٻئي هنڌ ان بابت ڪامريڊ لينن چيو آهي ته:

“وڌيڪ پٺتي پيل رياستن ۾ قومن جي حالت ۾ جتي جاگيرداري يا زمينداري ۾ سرداري ناتا فوقيت رکن ٿا. اها ڳالهه خاص ڌيان ۾ رکڻ ضروري آهي ته اهڙن ملڪن ۾ ڪميونسٽ پارٽين کي آزاديءَ لاءِ سرمائيدارن طرفان هلايل تحريڪن جي مدد ڪرڻ گهرجي ۾ ان ڏس ۾ گهٽي عملي مدد ڏيڻ جو فرض ابتدائي طور ان ملڪ يا قوم جي پورهيت طبقي تي آهي، جنهن تي ئي جدوجهد ڪندڙ ملڪ يا قوم تنظيمي توڙي اقتصادي طرح پاڙي ٿي.” پر ان خاص حالتن ۾ به ڪامريڊ لينن پورهيت طبقي کي هوشيار ڪندي چيو آهي ته جيڪڏهن ملڪي حالتن تحت ڪنهن موڙ تي قومي بورجوا جي حمايت ڪرڻي پوي ته ان وقت پورهيتن کي ڪن مقرر حدن تائين رهڻ گهرجي. ڇو جو بورجوازي جو قومي تحريڪ ۾ شامل ٿيڻ وارو ترقي پسند ڪردار عارضي نوعيت جو هوندو آهي. قومي بورجوازي، ڌارئي سرمائيدار ۾ مقامي جاگيردار جي آخري وقت تائين ثابت قدمي سان مخالفت ڪرڻ کان ڪترائيندو آهي. هو صرف اهڙا قدم کڻڻ ۾ مطالبا ڪرڻ لاءِ تيار هوندو آهي، جنهن

سان سندس مـوڙي جي واڌ ۽ رڪـاوٽ نـه پـوي ۽ سندس مفاد سلامت رهن. ۽ جڏهن هو ڏسندو آهي ته انقلابي قوتون طاقتور ٿي سـندس اڳـواٽي واري ڪـردار کي نقصـان پهچـائي رهيـون آهن ۽ قـومي آزادي جي انقلاب سان سرمائيداري سماجي نظـام به ڊهي اچي پٽ پوندو ۽ سندس نجي مـوڙي نـاس ٿي وينـدي تـه هـو وري وجي سـامراجين جـو پڇ لٽڪـائو ٿينـدو آهي ۽ انهن جي چـٽي هيٺـان ويهي انقلابي قوتن کان بچاءَ جا وجهه تاڙيندو آهي. جـيئن سندس طبقاتي مفاد هميشـه لاءِ ختم ٿي نـه وڃن. ان ڪـري پورهيتن کي قـومي بورجـوازي جي عـدم استقامت، ناپختگي ۽ سـامراج ۽ جـاگيرادري سـان سمجهوتو ڪـرڻ واري رجحـان کي نظـر ۾ رکنـدي پنهنجي پاليسـي مـرتب ڪـرڻ گهـرجي، ۽ هميشـه بورجوازي جي ٻٽي ڪـردار تي نظـر رکڻ گهـرجي. حالتن جي تقاضا تحت سرمائيدار سان گڏ جدوجهد ڪندي به پنهنجيءَ پارٽيءَ کي منظم ڪـرڻ گهـرجي ۽ ڪنهن بـه قيمت تي قـومي بورجـوا کي تحـريڪ جي اڳواٽي کان علحده ڪجي.

4.   وچولو طبقو

ايشيا، آفريڪا ۽ لاطيني آمريڪـا جي ڪـافي ملڪن ۾ وچون طبقو، قومي آزاديءَ جي تحريڪ ۾ اثرائتو ڪردار ادا ڪـري رهيـو آهي. وچين طبقي ۾ ننـڍا بورجـوازي، ننـڍا واپـاري، دسـتڪار، ننـڍا دوڪانـدار، گهٽ زمين جـا مـالڪ آبادگـار ۽ ملازم طبقي جـا مـاڻهو شـامل هونـدا آهن. جيڪي نـه تـه صفا غريب هونـدا آهن ۽ نـه وري ايـڏا امـير هونـدا آهن. هنن طبقن جي سـماجي حيـثيت متضـاد ۽ سندس پاليسي لچڪيدار هونـدي آهي. هـو هميشـه

مٿيئن بورجوا طبقي طرف وڃڻ ۾ انهن جهڙي حيثيت جا مالڪ بنجڻ لاءِ پيا هٿوراڙيون هڻندا آهن، پر جڏهن هو مٿي وڃي نه سگهندا ته هيٺين طبقي سان ملي مٿين خلاف جدوجهد ڪندا آهن. بيٺڪي ملڪن ۾ وچولو طبقو عوام جي وڏي اڪثريت تي ٻڌل هوندو آهي ۽ گهٽو ڪري پنهنجن مفادن لاءِ هڪ رخ وٺي نه سگهندو آهي. هو سماج جي ٻين هيٺين طبقن وانگر ڌارين سامراجين، مقامي جاگيردارن ۽ سامراج نواز بورجوازي جي ظلم ۽ ستم جو شڪار هوندو آهي. ان ڪري هي قومي تحريڪ ۾ ترقي پسند ڪردار ادا ڪندو آهي ۽ پورهيتن جي قابل اعتماد اتحادي بنجي پوندو آهي. اهو طبقو خود ڪا حيثيت نه هوندو آهي، پر صرف پورهيت طبقي جي اڳواڻيءَ ۾ ئي ظلم ۽ ستم کان نجات حاصل ڪري سگهي ٿو.

5. قومي جمهوري دانشور

پوئتي پيل بيٺڪي ملڪن ۾ قومي آزاديءَ جي انقلاب ۾ اهم ۽ ڪن وقتن تي رهنمائي جو ڪردار قومي جمهوري دانشور ادا ڪندو آهي. جن ملڪن ۾ مزدور طبقو نه هوندو آهي يا هو سياسي ۽ تنظيمي طرح ڪمزور هوندو آهي ۽ ٻيو ته، انهن ملڪن ۾ قومي بورجوا طبقو يا ته بااثر نه هوندو آهي يا ته وري ڌارين سامراجين جو پڇ لٽڪائو هوندو آهي. اتي قومي آزادي جي تحريڪ جي اڳواڻي قومي جمهوري دانشور طبقو ڪندو آهي ۽ هو مزدورن، هارين ۽ وچولي طبقي سان گڏ جمهوري انقلاب برپا ڪندو آهي.

قومي جمهوري دانشور طبقو ان قوم جو نهايت متحرڪ □ باعمل طبقو هوندو آهي. ان ڪان سواءِ اهو طبقو پڙهيل ڳڙهيل هجڻ ڪري دنيا جي انقلابن □ جديد سياسي واٽن ڪان واقف هوندو آهي. ٻيو ته سماجي زندگيءَ □ هن طبقي جو ڌارين آبادڪارن سان سنئون سڌو واسطو پوندو آهي. جتان ڪيس مايوسين □ محرومين ڪان سواءِ ڪجهه به پلئه نه پوندو آهي. ان ڪري هيءُ طبقو وڏيڪ انقلابي رول ادا ڪندي، قومي انقلاب جي تڪميل چاهيندو آهي.

قومي جمهوري دانشور طبقي □ ان قوم جا پڙهيل ڳڙهيل باشعور فرد شامل هوندا آهن. اهو طبقو مقامي دانشورن، اديبن، ليڪچرارن، استادن، شاگردن، وڪيلن، ڊاڪٽرن، انجنيئرن □ هيٺين سرڪاري ملازمن تي ٻڌل هوندو آهي. جيڪي قومي آزاديءَ جي جنگ □ وڏي چڙهي حصو وٺندا آهن □ هو مڙني انقلابي قوتن کي گڏي، انقلابي پارٽي جو بنياد وجهي جدوجهد هلائيندا آهن. هن طبقي جي اڳواٽي □ قومي آزاديءَ جو انقلاب ڪن حالتن □ سوشلسٽ رخ پڻ اختيار ڪري وجهندو آهي. پر ان صورت □ انقلاب کي نهايت ڏکين مرحلن، وڏي عرصي □ ورن وڪڙن منجهان پار لنگهڻو پوندو آهي.

قومي تحريڪن جو انقلابي ڪردار

اڄ جي دور ۾ عالمي اشتراڪي انقلاب جون ٽي محرڪ قوتون موجود آهن ۽ دنيا ليول تي اهي ٽيئي قوتون گڏجي سامراج ۽ ان جي بيٺڪي سرشتي کي شڪست فاش ڪرڻ ۽ سوشلزم جي فتح ۽ ڪامراني لاءِ جدوجهد ڪري رهيو آهن ۽ عالمي انقلابي عمل کي تيز کان تيز ڪري رهيون آهن. اهي ٽي محرڪ قوتون هي آهن:

(1) سوشلسٽ سرشتي هيٺ، سوشلزم ۽ ڪميونزم جي تعمير ڪندڙ قومون.
(2) سرمائيدار ملڪن جون مزدور تحريڪون.
(3) قومي آزاديءَ جون تحريڪون.

اسان هتي صرف قومي آزاديءَ جي تحريڪن جي انقلابي ڪردار تي نظر ڌريندااسين ته اڄ ڪيئن نه ايشيا، آفريڪا ۽ لاطيني آمريڪا جون قومي آزاديءَ جون تحريڪون پنهنجو تاريخي انقلابي ڪردار ادا ڪندي، سوشلزم جي فتحمندي ۽ سامراج جي شڪست وريخت لاءِ ميدان عمل ۾ مصروف آهن.

جيڪڏهن اسان مظلوم ۽ محڪوم قومن جي آزاديءَ جي تحريڪن جي ڪردار تي نظر وجهنداسين ته اسان کي معلوم ٿيندو ته قومي آزاديءَ جون تحريڪون وڏو ترقي پسند ڪردار ادا ڪري رهيون آهن. هو سامراجي نوآبادياتي نظام ۽ رجعت پسند جاگيرداري ۽ ان جي باقيات خلاف سخت جدوجهد ڪري رهيون آهن. هو ان جدوجهد ۾ عوام جي وسيع تر حلقن کي پاڻ سان ملائي جمهوري ڪردار ادا ڪري رهيون آهن. اجا به اڳتي

وڏي اهي تحريڪــون سوشلســت انقلاب لاءِ نـــه صـرف راهـه همـوار ڪـري رهيـون آهيـون پـر ڪن خـاص حـالتن ۾ سوشلسـٽ انقلاب جـو سـبب پڻ بنجي رهيون آهن.

ڪامريــڊ لينن قــومي تحــريڪن جي انقلابي ڪـردار بـابت چيـو آهي تـه: ”قـومي تحـريڪن جي انقلابي يـا غـير انقلابي ثـابت ڪـرڻ لاءِ اسـان ڪي گهرجي ته اسان صرف ان جي ظاهري ڏيک ويک ۾ ڊانچي ڪي نــه ڏســون، پــر ان ڪي ان نظــر ســان ڏسون ته سامراجي حڪــومتن خلاف سڄي دنيـا ۾ جيڪي جنــگ هلي رهي آهي، ان ۾ انهن تحــريڪن سان مدد ملي ٿي يا نه.... جيڪــڏهن ڪنهن قــومي تحريڪ سان سامراج خلاف عالمي تحريڪ ڪي مدد ملي ٿي تـــه اهـــا يقينن انقلابي تحـــريڪ آهي ۽ جيڪڏهن نقصـان پهچـائي ٿي تـه غـير انقلابي آهي. تــوڻي جــو ان تحــريڪ جي اڳــواٽي سوشلســٽن ۽ جمهوريت پسندن جي هٿ ۾ هجي يـا سـرمائيدارن ۽ شهنشــاهن جي هٿ ۾.“ بيٺڪي ملڪن ۾ قــومي آزادي جــون تحريڪــون پنهنجــو انقلابي ڪــردار ادا ڪندي، سامراجي نوآبادياتي نظام کي تباهه ۽ برباد ڪري رهيون آهن. سامراجي ملڪن جي حڪمــران پوزيشن ڪي ڪمزور ڪري رهيون آهن. ان سان گڏ قومي تحريڪــون سوشلســٽ ملڪن جي بلاڪ ڪي وڌيڪ مضبوط ۽ طاقتور بنـائي سـندن فيصـله ڪن حيثيت ڪي وڌيڪ مستحڪم ڪـري رهيـون آهن. ان سان گڏ اهي تحريڪون عالمي امن قائم ڪــرڻ لاءِ وڏو ڪردار ادا ڪـري رهيـون آهن. هـو ٽين عـالمي جنــگ جي خطــرن کي روڪڻ لاءِ سوشلســت دنيـا سان اتحـاد ڪـري جنگجـو سـامراجي ملڪن مٿـان دٻـــاءَ ڪي وڌائي رهيـــون آهن ۽ ســـامراجي ۽

سوشلسٽ ملڪن جي وچ ۾ طاقت جي توازن کي تبديل ڪري رهيون آهن.

قومي آزادي جون تحريڪون جيئن پوءِ تيئن سامراجي نظام کي ڪوڪلو ڪري رهيون آهن. ڪيس وڏيڪ پريشانين ۾ گهوٽالن منجهه وجهي رهيون آهن، ان کي خام مال جي ذريعن، تجارتي منڊين، سستي محنت، فوجي اڏن ۾ پاڙيتو سپاهين کان محروم ڪري رهيون آهن ۾ آزادانه خارجه پاليسي اختيار ڪندي سندن اجارادارنه سرمائيداري ۾ اقتصادي غلبي کي سخت ڇيهو رسائي رهيون آهن.

بيٺڪي ملڪن ۾ قومي آزاديءَ جون تحريڪون پنهنجو انقلابي رول ادا ڪندي اتي اهم سماجي مسئلن کي حل ڪرڻ لاءِ حالتون پيدا ڪري رهيون آهن. جيئن قومي صنعت کي ترقي وٺرائڻ، جاگيردارانه باقيات جو خاتمو ڪري زرعي اصلاحات ڪرڻ، سياسي آزاديءَ کي مستحڪم ڪري جمهوري طريقن سان سماجي زندگي جي تعمير ڪرڻ، جنهن ۾ قوم جي وسيع آبادي شريڪ ٿئي ٿي، جهڙن اهم مسئلن کي حل ڪري رهيون آهن.

سامراجي نوآبادياتي نظام سوشلسٽ انقلاب کي ٻن طرفن کان ڌڪ رسايو آهي، هڪ ته بيٺڪي نظام هجڻ ڪري بيٺڪي ملڪن مان ٿيندڙ ڦرلٽ ڪري سرمائيدار ملڪن ۾ پورهيت طبقو خوشحال ۾ امير بڻجي پيو آهي، جنهن ڪري هو انقلاب آڻڻ جي قابل نه رهيو آهي. ان ڪري سرمائيدار ملڪن ۾ بيٺڪي ملڪن ۾ تيستائين انقلاب نه ٿو اچي سگهي، جيستائين بيٺڪي سرشتو

ختم نه ٿو ٿـئي. اهـڙيءَ طـرح قـومي آزاديءَ جـون تحريڪـون، بيٺڪي ملڪن سـان گڏوگـڏ حڪمـران ملڪن ۾ پڻ سوشلسٽ انقلاب آڻڻ لاءِ راهه همـوار ڪــري رهيــون آهن. ان ڪــري قــومي آزادي جي تحريڪ نه صرف محڪوم ملڪن جي پرولتاريـه کي سوشلســٽ سـماج قـائم ڪـرڻ لاءِ ميـدان صـاف ڪري ڏئي ٿي، پر خود حڪمران قوم جي پرولتاريه کي پنهنجي بورجوازي خلاف جدوجهد ڪـري انقلاب آڻڻ لاءِ پڻ حالتون سازگار بنائي ڏئي ٿي. ان ڪــري اها وقت جي ضرورت آهي تـه سـامراجي ملڪن ۾ قومن جون بيٺڪن مان پاڙون پٽجن، سـندن ڦـرلٽ جا بي پناهــه وسـيلا بنـد ڪجن، جن جي مـدد سـان ســامراجي، پنهنجن هم قــوم مــزدورن کي پنهنجــو دلال بنائي انقلاب جي راهه روڪيو ويٺا آهن.

مٿين ڳالهين مان ثابت ٿيـو تـه، قـومي آزادي جون تحريڪون، عالمي اشـتراڪي انقلاب جـو هڪ اهم مورچـــو بنجي پيـــون آهن ۽ اهي تحريڪـــون اشتراڪي انقلاب جي ڪاميابي ۽ ڪـامراني لاءِ نــه صـرف حـالتون سـازگار بنـائي رهيـون آهن، پـر ان انقلاب اچڻ جــو وڏو ســبب پڻ بنجي رهيــون آهن. موجـــوده دور ۾ قـــــومي آزاديءَ جي تحــــريڪ، سوشلسٽ انقلاب جو رڳو اهم حصـو نـه رهي آهي پر هڪ خاص عرصي تائين انقلاب جو دارومـدار ئي ايشــيا، آفريڪــا ۽ لاطيــني آمريڪــا جي قــومي جدوجهد تي ئي ٿي پيو آهي. ان ڪـري ئي ڪامريـڊ لينن ان ڳالهــه تي زور ڏنــو آهي تــه: “سوشلســٽ انقلاب رڳـــو ان دور ۾ ۽ انهن حـــالتن هيٺ اچي سگهي ٿو، جڏهن ترقي ڪيل ملڪن ۾ گهرو لـڙائي ۾ پنـتي پيـل نيم غلام ۾ پيڙهيـل قـومن جي آزاديءَ جي جدوجهد گڏجي هڪ ٿي وڃن.”

مــاركس ۽ اينگلس يــورپ جي انقلابن جي تجـربي كـان پـوءِ اهـو نـتيجو كـڍيو تـه يـورپ جي انقلاب كي مكيه هـٿي ايشـيا ۽ آفريكـا جي غلام ۽ اڌ غلام قومن جي آزادي جي جدوجهد مـان ملنـدي ۽ اهي قــومي جدوجهــدون ئي يــورپي بورجــوازين جون پاڙون كـمـزور كـري، اتـان جي پـورهيتن كي انقلاب آڻڻ لاءِ حالتون سـازگار كـري ڏينـديون. ان كـــري ئي كامريـــڊ اســـٽالن چيـــو آهي تـــه: “ســـرمائيداري جي اڳين دور ۾ قـــومي جدوجهـــد جمهوري جدوجهد جو هڪ اهم حصو هئي، پـر هـاڻ اها خود سوشلسـٽ جدوجهـد جـو اهم حصـو بنجي پـــئي آهي.” ان كـــــري اڄ جي دور ۾ قـــومي تحريكون سوشلسٽ انقلاب جو اهم مورچو آهن ۽ انهن كي زور وٺائڻ كـان سـواءِ سوشلسـٽ انقلاب جي تكميل ٿي نه ٿي سگهي.

قومي سوال ۽ ماركسزم

سامراجي ۽ سرمائيداري ملكن جي بورجـوا دانشـورن طرفـان ماركسـزم خلاف لاڳيتـا حملا ۽ هلائــون ٿينــديون رهن ٿيــون ۽ هــو عــوام منجهــه ماركسزم خلاف عجيب كوڙ ۽ بـدوڙ ڦهلائي رهيـا آهن. جـيئن عـوام منجهـه ماركسـزم خلاف نفـرت پيدا ٿئي ۽ هو مونجهارن جو شـكار ٿي ماركسـزم جي اصلي ۽ سچي روپ كان اڻ ڄـاڻ رهي. ان ئي منظم رٿـا ۽ پاليسـي هيٺ بورجـوا دانشـور قـومي سوال ۽ ماركسزم كي هڪ ٻئي سـان ويڙهـائڻ ۽ ٻنهي جدوجهدن كي هڪ ٻئي جي خلاف يعني اينـٽي جدوجهـدون كـري پيش كـري رهيـا آهن. قـومي

سوال کي مارڪسزم خلاف ويڙهائڻ واري پاليسي، بورجوا دانشورن جي نه صرف سياسي پاليسي آهي، پر پختي نظرياتي حڪمت عملي پڻ آهي.

جيئن ته موجوده دور □ قومي آزاديءَ جون تحريڪون سوشلسٽ انقلاب جو اهم مورچو آهن، ان ڪري بورجوازي قومي آزادي جي تحريڪن کي عالمي سوشلسٽ تحريڪ کان ڇني ڌار ڪرڻ □ بنهي تحريڪن کي هڪ ٻئي سان ويڙهائڻ لاءِ وڏي پيماني تي منظم نموني ڪم ڪري رهيا آهن. جيئن محڪوم ملڪن جو عوام منفي ردعمل □ اچي مارڪسزم خلاف ٿي وڃي □ مظلوم قومون، عالمي انقلابي ڌارا کان ڪٽجي ٻي پارو مددگار ٿي وڃن. اهڙي طرح مظلوم قومون آزادي بعد وري به اچي سرمائيدارن جي پنجوڙن □ جڪڙجن.

جڏهن ته قومي سوال، نه مارڪسزم خلاف آهي □ نه وري مارڪسزم □ قومي سوال لاءِ گنجائش نه آهي. اهي سڀ سامراجي چالون آهن. مارڪسزم، قومي آزادي جي تحريڪن جي سچي دوست آهي. ان وٽ قومي سوال کي حل ڪرڻ لاءِ نه صرف جامع پروگرام موجود آهي، پر خود قومي سوال مارڪسزم جو هڪ اهم حصو آهي. مارڪسزم قومي سوال جي حل لاءِ جيڪو جامع □ ٺوس نظريو ڏنو آهي، ان تحت ڪيترن ئي سوشلسٽ ملڪن □ ان مسئلي کي بهتر نموني حل ڪيو ويو آهي □ گهڻ قومي يا وفاقي سوشلسٽ ملڪن □ مختلف ننڍيون وڏيون قومون □ قوميتون گڏجي هڪ ٻئي سان ڀائپي □ برادري وڌائي امن □ سڪون سان پنهنجي علائقن □ پنهنجي تهذيب، ثقافت □ ٻولي کي آزادانه نموني

تــرقي وڌــرائي رهيــون آهن. سوشلســٽ ملڪن ۽ مارڪسي- لينني قــومي پروگــرام تي عمــل ڪنــدي اڄ ڪيترين ئي قومون خوشحالي ۽ آسودگيءَ جــا ڏاڪا جلدي جلدي طئه ڪري رهيــون آهن ۽ ســندن وچ ۾ پراڻيـــون دشـــمنيون ۽ رنجشـــون، محبتن ۾ تبديل ٿي ويــون آهن. يعــني مارڪســزم هميشــه لاءِ قــومي مســئلي ڪي حــل ڪــرڻ ۽ قــومي نفــرتن ۽ عــداوتن ڪي ختم ڪــرڻ لاءِ جــامع پروگــرام ڏينــدڙ نظريو آهي. ڪميــونزم جي بــانين ۽ رهــبرن ڪــارل مارڪس، اينگلس، لينن ۽ اسٽالن هميشه دنيــا جي قــومي آزادي جي تحــريڪن جي حمــايت ڪــئي ۽ قومي مسئلي ڪي وڏي اهميت ڏيندي، ان ڪي وقت جــو اهم ســوال ڪوٺيــو ۽ ان وقت جي اهم ســوال جو سائنسي حل به ٻڌايو.

ڪامريــڊ لينن، مارڪســي اصــولن مــوجب هيٺيون قومي پروگرام تشڪيل ڏنو: ”ڪنهن به قوم لاءِ، ڪنهن به زبان جي لاءِ ڪوبه خصوصي حــق نــه هجي، قــومن جي سياســي حــق خوداختيــاريت جي ســوال جــو فيصــلو يعــني بلڪــل آزاد ۽ جمهــوري طـــريقي ســـان آزاد رياســـت جي حيـــثيت ســـان علحدگي جــو حــق. هڪ اهــڙو قــانون منظــور ڪيــو وڃي، جيڪــو پــوري ملڪ تي لاڳــو ٿــئي ۽ جنهن جي مطابق هر ان قدم ڪي ناجائز ۽ منســوخ قــرار ڏنــو وڃي، جيڪو ڪنهن هڪ قوم ڪي امتيــازي رعــايتون ڏيندو آهي، جيڪو قومن جي برابــري ڪي يــا قــومي اقليت جي حقن ڪي مجروح ڪندو آهي.“

مارڪسي نظرئي حق خودارا‌ديت ۾ قومن ۾ اقتصادي ۽ ثقافتي ننــڍ وڏائي جــو ڪوبــه وجــود نــه هونــدو آهي. مــارڪس ۽ لينن مــڙني قســمن جي

قومي بدترين کي سخت ننديو آهي ۽ علحدگي چاهيندڙ قوم جو ريفرنڊم جي ذريعي علحدگي جي سوال کي نبيرڻ تي زور ڀريو آهي. اهڙن قومن جي قومي سوال جي پڻ حمايت ڪئي آهي، جيڪي ڪن وفاقن اندر "زميني خودمختياري" چاهين ٿيون. زميني خودمختياري جو مطلب آهي ته، ڪا قوم پنهنجي قومي وطن اندر جيڪو ڪجهه ڪمائي ٿي سا ڪمائي صرف پنهنجو پاڻ تي خرچ ڪرڻ لاءِ آزاد هجي. مطلب ته مارڪسزم جهڙو جاندار، جٽادار ۽ مڙني قومن کي قابل قبول قومي سوال جو حل ٻي ڪنهن به ڌر وٽ موجود ڪونه آهي.

ظالم ۽ مظلوم قومن جي ڪاٻي ڌر جا اهي انقلابي جيڪي قومي سوال کان نٽائين ٿا، ان کي بي مهل سڏن ٿا، ان جي حل ڪرڻ ۾ ڪابه دلچسپي نه ٿا وٺن ۽ صرف سوشلزم جي حصول لاءِ طبقاتي جدوجهد جو راڳ آلاپين ٿا ۽ قومي سوال کي سوشلزم جي اچڻ تائين ترسائي رکن ٿا، سي دراصل ڪميونزم جا دشمن آهن، ۽ هو ڪنهن به طرح طبقاتي جدوجهد يا سماجي انقلاب سان سچا ۽ مخلص نه آهن. ظالم توڙي مظلوم قومن جا انتهاپسند انقلابي، جيڪي قومي مسئلي جي اهميت کان انڪار ڪندي، ان کي رجعت پسندي سمجهن ٿا ۽ ان لاءِ جدوجهد کي ترقي پسندي خلاف تصور ڪن ٿا، سي ڪڏهن به ڪارل مارڪس، لينن ۽ اسٽالن جا سچا ۽ صحيح پوئلڳ نه آهن. هو صرف وات جا انقلابي پر اندر جا رجعت پسند آهن. ڇو جو ڪامريڊ لينن، قومي مسئلي کي وڏي اهميت ڏني آهي ۽ پاڻ قومي آزاديءَ جي تحريڪ لاءِ مزدور طبقي جي جدوجهد کي انقلابي ۽ ترقي پسند سڏيو آهي. جيئن پاڻ چيو

اٿن ته: “ جاگيردارانه خواب غفلت مان جنتا جي بيداري، هر قسم جي قومي جبر ۽ ظلم خلاف جنتا جي جدوجهد، عوام جي خودمختياري لاءِ، قومن جي خودمختياري جي لاءِ جنتا جي جدوجهد ترقي پسند آهن. ان لاءِ هر مارڪسي جو بنيادي فرض آهي ته قومي سوال جي مڙني پهلوئن جي سلسلي ۾ انتهائي ثابت قدم ۽ با اصول جمهوريت جو جهنڊو بلند ڪري.” يا ٻئي هنڌ چيو اٿن ته: “هڪ جمهوري قوت جي حيثيت سان پرولتاري طبقي جو اٽل فرض آهي ته هر قسم جي جاگيردارانه جبر ۽ ظلم جي مڙني قسمن جي قومي ظلم ۽ زبردستي جي، ڪنهن هڪ قوم يا زبان جي امتيازي حقن ۽ رعايتن جي بيخ ڪني ڪئي وڃي ۽ هي يقيني پرولتاري طبقاتي جدوجهد جي حق ۾ مفيد آهي، جنهن جي ڏار قومي جهڙپ سان ڪند ٿئي ٿي، جنهن ڪي قومي جهڳڙن سان ڏکو لڳي ٿو.” يا ٻئي هنڌ چوي ٿو ته؛ “سامراجيت جي ڪري قومي ظلم ۾ ڏاڍ ۽ واڌارو ۾ تيزي، هڪ سوشل جمهوريت پسند جي لاءِ اجا به وڌيڪ لازمي ڪري ڇڏي ٿي ته هو نه رڳو قومن جي آزادي ۽ علحدگي لاءِ ئي جدوجهد کي تيز ڪري، جنهن کي بورجوازي “خيالي جنت” واري جدوجهد جو نالو ڏيندا آهن. بلڪ انهي جي ابتڙ انهيءَ ڏس ۾ پڻ اپرنڊڙ جهيڙن ۽ تڪرائن کي بورجوازي جي خلاف انقلابي رخ ۾ واڌاري لاءِ استعمال ڪري.”

جيڪي ظالم ۽ مظلوم قومن جا انتهاپسند انقلابي مارڪسزم کي قومي سوال کان ڌار ڪري پيش ڪن ٿا، سي دراصل ٽين دنيا جي ملڪن ۾ مارڪسزم سان دشمني ڪري رهيا آهن. هو اهڙي طرح ننڍين قومن جي عوام ۾ ڪميونزم دشمني

جو ٻج چٽي رهيا آهن. جيڪڏهن هو سچ پچ ۾ پورهيت دوست آهن ته ڪين قومي تحريڪ کي نه صرف طبقاتي تحريڪ جو اهم حصو تصور ڪرڻو پوندو، پر انهن ٻنهي جدوجهدن کي هڪ ٻئي سان ملائي ڪٺو پوندو ۽ پنهنجي قول ۽ فعل مان اهو ثابت ڪرڻو پوندو ته اڄ جي دور ۾ مظلوم قومن ۽ مظلوم طبقن لاءِ واحد نجات جي راهه سوشلزم ۽ ڪميونزم ئي ته آهي ۽ ان رستي ئي مظلوم قومون صحيح معنیٰ ۾ پنهنجي قومي آزادي حاصل ڪري سگهن ٿيون. پر جيڪي انتهاپسند انقلابي ٽين دنيا جي ملڪن ۾ قومي تحريڪن سان مهاڏو اٽڪايو بيٺا آهن، سي ڌارين سامراجين، مقامي جاگيردارن ۽ بورجوازين جا دلال آهن ۽ هو انقلاب دشمن آهن. اهڙن ڪوڙن انقلابين جي ڪميونزم جي هادين ۽ رهبرن چڱي نموني مٽي پليت ڪئي آهي ۽ انهن کي ظالم ۽ مظلوم قومن جي پورهيت عوام جا بدخواهه ڪوٺيو آهي. سندن سوشلزم سان غداري کي پڌري پٽ اگهاڙو ڪيو آهي، ۽ اهو ثابت ڪيو آهي ته اهڙا انقلابي ڪنهن به طرح ڪميونزم سان سچا نه آهن. هو پنهنجي ان ڪردار رستي ظالم توڙي مظلوم قومن جي مٿئين طبقي کي فائدو پهچائي رهيا آهن ۽ سڌي طرح انهن جو ڪم آسان بنائي رهيا آهن. اهڙن موقعي پرست ترقي پسندن لاءِ لينن واضح لفظن ۾ چيو آهي ته: “جيڪي ماڻهو محڪوم قومن جي قوم پرست تحريڪ جي حمايت نه ٿا ڪن، سي درحقيقت حاڪم قوم جي بورجوازي جي حمايت ڪري رهيا آهن.” يا جيئن اڳتي چيو اٿن ته: “مارڪس جي انقلابي تعليم جا پوئلڳ جيڪڏهن جمهوريت ۾ پورهيت طبقي سان غداري ڪرڻ نه ٿا چاهين ته پوءِ سندن لازمي فرض آهي ته هو قومي سوال

جي ان هڪ خاص گهر جي ضرور حمايت ڪن. اها گهر آهي قومن طرفان پنهنجي قسمت جو فيصلو پاڻ ڪرڻ جي گهر يعني سياسي علحدگي جي گهر.” يا ٻئي هنڌ چيو اٿن ته: “جيڪو شخص قومن ۽ زبانن جي برابري تسليم نه ٿو ڪري ۽ اهڙو جهنڊو بلند نه ٿو ڪري، جيڪو شخص سموري قومي ظلام ۽ تشدد يا نابرابري جي خلاف نه ٿو لڙي، اهو مارڪسي ته ڇا پر سڪٽو جمهوريت پسند به نه آهي.”

ظالم قوم جا ڪميونسٽ، جيڪڏهن پنهنجي وطن ۾ سماجوادي انقلاب آڻڻ ۾ سچا آهن ته پوءِ هنن کي ان انقلاب جي راهه ۾ پيل رڪاوٽون دور ڪرڻيون پونديون، جيئن اتي انقلاب لاءِ سازگار ماحول تيار ٿي سگهي. اهو تڏهن ٿي سگهي ٿو، جڏهن سندن هم قوم بورجوازي جون ٻينڪي ملڪن مان پاڙون اکڙن ۽ سندس ٻاهرين ڦرلٽ جا دروازا بند ٿين. جنهن ڦرلٽ ڪري خود حاڪم قوم جو پورهيت طبقو پاڙي ۾ غير انقلابي ٿي پيو آهي. ان ڪري ظالم قوم جي ترقي پسندن جو فرض آهي ته هو نه صرف مظلوم قوم تي احسان ڪرڻ لاءِ پر خود پاڻ تي احسان ڪرڻ لاءِ قومي آزادي جي تحريڪ جي حمايت ڪن، ڇو ته مظلوم قوم سندن لاءِ پڻ جدوجهد ڪري رهي آهي. ان ڪري ڪامريڊ لينن ظالم قوم جي پرولتاريه کي قومي سوال تي مستحڪم ٿيڻ ۽ ان رستي پنهنجي نجات لاءِ جدوجهد ڪرڻ جو سڏ ڏنو آهي ۽ چيو آهي ته: “پرولتاريه جو فرض آهي ته انهن ٻينڪي ۽ انهن قومن جي سياسي علحدگي جي آزادي جو مطالبو ڪري، جن کي پرولتاريه جي “پنهنجي” قوم ظلم ۽ محڪومي جو شڪار بنائي رکيو آهي. جيستائين

پرولتاريه ايئن نه ٿو ڪري، پرولتاري بين الاقـواميت
ٿلهو بي معـنى نعـرو ئي رهنـدو. انهيءَ ڪـان سـواءِ
ظالم، مظلوم ۽ محڪـوم قـومن جي مـزدورن جي
وچ ۾ نه بـاهمي اعتمـاد پيـدا ٿي سـگهندو ۽ نـه ئي
طبقاتي هڪجهڙائي پيدا ٿي سـگهندي.” يـا اجـا بـه
ڪارل مارڪس زبردست لفظن ۾ حاڪم قـوم جي
پرولتاريه کي خـبردار ڪنـدي چيـو آهي تـه: “جيڪـا
قوم ٻي قوم کي غلام بڻائي ٿي، سا پاڻ ڪـڏهن بـه
آزاد ٿي نه ٿي سگهي.” ان ڪري ظـالم قـومن جي
انقلابين کي پنهنجي نجـات لاءِ بنـا ڪنهن ٿـوري ۽
احسان جي مظلوم قومن جي تحـريڪ آزاديءَ جي
نه صرف حمايت ڪرڻ گهرجي پر خـود ان مسـئلي
تي پنهنجي بورجوازي خلاف ويڙهه ڪـرڻ گهـرجي.
اها ئي سندن صحيح تـرقي پسـندي ۽ انقلابيت آهي
۽ پـوءِ هـو صـحيح معـنى ۾ مارڪسـزم جـا سـچا
دعويـدار مڃجي سـگهن ٿـا. ان خيـال کي لينن هنن
لفظن ۾ هــتي ڏني آهي تـــه: “ سوشلســـٽن کي
گهرجي تـه هـو نوآبـادين جي نـه رڳـو سـواءِ ڪنهن
معاوضــي ۽ بنــا ڪنهن شــرط شــروط جي تــرت
آزاديءَ جـو مطـالبو ڪن، پـر ڪين گهـرجي تـه انهن
ملڪن ۾ قــومي آزاديءَ جي لاءِ بورجــوا جمهــوري
تحريڪن ۾ وڌيڪ انقلابي عنصرن جي ڇمي حمايت
ڪن ۽ انهن کي ظلم ۾ محڪومي جو ڪـاڄ بڻائينـدڙ
ســامراجي طــاقتن جي خلاف ســندن بغــاوت ۾
جيڪڏهن ضرورت پوي ته انهن جي انقلابي جنـگ ۾
مدد ڏين.”

نــه صــرف ڪامريــڊ لينن ظــالم قــوم جي
پرولتاريه کي ان مسئلي تي ثابت قدم رهڻ لاءِ زور
ڀريو آهي پر ان سان گڏ مظلوم قوم جي پرولتاريـه
کي پڻ قومي مسئلي تي ڇٽو ٿيڻ ۽ ان جدوجهـد ۾

حد کان وڌيک متحرک ٿيڻ ۾ فعال رول ادا ڪرڻ جي هدايت ڪئي آهي. پاڻ مظلوم قوم جي انهن سوشلسٽن کي سخت لفظن ۾ ننديو اٿن، جيڪي چون ٿا ته قومي آزاديءَ جي تحريک پرولتاريه کي سوشلسٽ انقلاب جي راهه تان هٽائي يا ٽيڙي چڙي ٿي. انهن کي ڪامريڊ لينن هنن لفظن ۾ جواب ڏنو آهي ته: “اهو سمجهڻ بنيادي غلطي ٿيندي ته ڪو آزاديءَ جي لاءِ جدوجهد پرولتاريه کي سوشلسٽ انقلاب جي رستي تان ڀٽڪائي سگهي ٿي يا انهيءَ کي جهڪو ڪري سگهي ٿي يا انهيءَ تي ڍک وجهي سگهي ٿي.” ان ڪري ڪين ان جدوجهد ۾ وڏي چڙهي حصو وٺڻ گهرجي، پوءِ ڇو نه ان تحريک جي ڪامياب ٿيڻ جو هک هزار مان هک موقعو ئي هجي. جيئن لينن چيو آهي ته: “ڪنهن قومي جدوجهد جي سوشلسٽ انقلاب کان اڳ ڪاميابيءَ جي ڪٽي هک هزار مان هڪڙي چانس هجي، ته به ان جدوجهد جي حمايت ڪرڻ کپي.”

ان ڪري مظلوم قومن جا ترقي پسند، جيڪي حقيقي معنى ۾ پنهنجي عوام ۾ دنيا جي پورهيت برادري سان سچا آهن ته هنن کي قومي آزاديءَ جي جنگ ۾ اڳين صفن ۾ هجڻ گهرجي. هنن کي قومي تحريکن جي اڳواڻي پاڻ ڪرڻ گهرجي ۾ ان رستي هو سماجي انقلاب ڏانهن پيشقدمي جاري رکن ته نه صرف فتح سندن ٿيندي پر سندن اهو عمل عالمي پرولتاري تحريک کي پڻ سگهه بخشيندو ۾ انقلابي قوتن کي سگهارو ڪندو، بيٺڪي ۾ سامراجي ملڪن ۾ سوشلسٽ انقلاب جي آمد جا دروازا کوليندو.

قومي تعلقاتن جي ترقي ٻه رجحان

اسـان کي قـومن جي تعلقـاتن جي تـرقي نشونما سرمائيداري سماج اندر ٻـه رجحـان ملن ٿا:

(الـــــف) واجب قـــــوميت (ب) بين الاقواميت.

هي ٻـــئي رجحـــان ســــماجي نشــــونما جي ضرورتن مان جنم وٺندا آهن ۽ تـاريخي لحـاظ کـان تـــرقي پســـند هونـــدا آهن، هي ٻـــئي رجحـــان سرمائيداري سرشتي جا عالمگير قانون آهن.

(الــف) واجب قــوميت: جنهن ۾ پنهنجي آزاد قومي رياست جي تشکيل، پنهنجي ٻولي ۽ ثقـافت جي تــرقي ۽ ڦهلاءُ، قــومي زنــدگي جي بيــداري ۽ قومي شعور جي نشونما شامل هوندي آهي.

هن رجحان هيٺ هڪ قوم جا مــاڻهو، پنهنجي قوم جي حقن جي حاصلات لاءِ جدوجهد ڪندا آهن، پنهنجي سياسي ۽ اقتصادي آزاديءَ ۽ هر قسم جي قومي ظلم ۽ جبر خلاف جنگ ڪندا آهن. ان ڪـري پنهنجي ماهيت جي لحـاظ کـان هي رجحـان تـرقي پسند هوندو آهي ۽ مارڪسي نه صرف هن رجحان جي حمـايت ڪنـدا آهن، پـر مطـالبو ڪنـدا آهن تـه قــومن ۽ زبــانن جي وچ ۾ اڻ برابــري ختم ڪــئي وڃي ۽ ان سلسـلي ۾ هـر قسـم جـون رعـايتون ۽ خصوصي حــق منسـوخ قـرار ڏنـا وڃن. قـومن جـو خوداختياري حق، علحـدگيءَ جي حـد تـائين تسـليم ڪيو وڃي.

(ب) بين الاقواميت: هن رجحان تحت قــومن جي وچ ۾ ڀائپي، برابري ۽ ڳانڍاپو پيدا ڪرڻ مقصد هوندو آهي. هن رجحـان تحت قــومن کي هڪ ٻـئي جي ويجهـــو آڻڻ، قــــومن جي وچ ۾ لاڳـــاپن کي مستحڪم ۽ مضبوط ڪرڻ، قومي نفــرتن کي ختم ڪرڻ، قومن کي هڪ ٻـئي جي سياسـي، اقتصـادي

حاصلاتن ۾ تجربن مان فائدو حاصل ڪرڻ لاءِ سماجي زندگيءَ کي بين الاقواميت عطا ڪرڻ مقصد هوندو آهي. اهڙي رجحان سرمائيداري سماج جي اوائلي دور ۾ ترقي پسند ڪردار ادا ڪيو هو.

پر جڏهن سرمائيداري سماج پنهنجا ارتقائي مرحلا طئه ڪري اجارادارانه سرمائيداري يعني سامراج ۾ داخل ٿيو ته هي رجحان پنهنجي ترقي پسند حيثيت وڃائي ويٺو ۾ پنهنجي اصل مقصد جي مخالف ۾ ابتڙ ٿي پيو، قومن جي ويجهي اچڻ وارو هي عمل غلط صورت اختيار ڪري ويو.

سرمائيدار قومون، ننڍين ۾ غير ترقي يافته قومن سان ڳانڍاپا ۾ لاڳاپا برابري ۾ ڀائپي وارن بنيادن تي رکڻ بجاءِ، پنهنجي طاقت جي بنياد تي ڦرلٽ ۾ استحصال تي رکنديون آهن ۾ اهڙي طرح قومن جي ڳانڍاپي وارو عمل وڏين قومن جو ننڍين قومن مٿان ناجائز قبضي جي صورت ۾ ظهور پذير ٿيندو آهي. جنهن ڪري قومن جي وچ ۾ بين الاقواميت فروغ پائڻ بدران ٽڪراءُ جي صورت اختيار ڪندي آهي. سامراجي ملڪ، ننڍين قومن کي پاڻ سان زوري ملائي، بين الاقواميت جو نعرو هڻندا آهن ۾ اهڙي طرح مظلوم قومن جي طرف کان آزاديءَ لاءِ ٿيندڙ هر ڪوشش کي نهايت بي رحمي سان چٿي ۾ چيپاٽي ڇڏيندا آهن. ان ڪري هڪ قوم تي ٻي قوم جو تشدد، نوآبادياتي ڦرلٽ ۾ قومي اڻ برابري، قومن ۾ نفاق جو ٻج ڇٽيندي آهي. قومن جو هڙي طرح هڪ ٻئي جي ويجهو اچڻ وارو عمل سرمائيداري سماج ۾ ٺلهو خواب رهجي ويندو آهي.

صحيح معنى ۾ قومن جي وچ ۾ ڳانڍاپا ۽ لاڳاپا سوشلسٽ سماج جي تعمير ٿيڻ سان پيدا ٿيندا آهن. جيڪي بنا ڪنهن ڏاڍ ڏمر، اڻ برابري جي قومن جي وچ ۾ حقيقي برابري ۽ خودمختياري جي بنياد تي دوستي ۽ بين الاقواميت کي فروغ ڏيندا آهن. ڪميونسٽ معاشري ۾ ئي قومن جي بين الاقواميت مستحڪم ٿيندي آهي ۽ قومي يڪجهتي فروغ حاصل ڪندي آهي. قومون هڪ ٻئي جي ويجهو اچي، هڪ ٻئي مان پرائينديون آهن، هڪ ٻئي جي سهائتا ڪنديون آهن. قومي بغض ۽ قومي نفرت، بين الاقوامي محبت ۽ پنهنجائپ ۾ تبديل ٿي ويندي آهي.

بورجوا قومپرستي

سرمائيداري نظام جي اوسر سان گڏ قومون تشڪيل وٺنديون آهن، جيڪي بورجوا قومون سڏبيون آهن. ان بورجوا قوم جي اڪثريت ته هيٺين طبقي تي ٻڌل هوندي آهي، پر اهم رول قومي بورجوازي ئي ادا ڪندو آهي. بورجوازي شروعات کان ئي قومي شعور ۽ قومي جذبي کي پنهنجي طبقاتي مفادن خاطر استعمال ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. سرمائيدار هر ان شيءَ کي قومي ڪوٺي، ان جي پرچار ۽ حمايت ڪندو آهي، جيڪا هن جي طبقاتي مفادن جي آئيني دار هوندي آهي ۽ سندس ڦرلٽ واري نظام کي تحفظ فراهم ڪندي آهي. هو پنهنجي طبقاتي مفادن کي سڄي قوم جا مجموعي مفاد ڪوٺي، انهن جي حاصلات کي عين قومي فرض ڪوٺيندو آهي. پنهنجي

طبقاتي تهذيب □ ثقافت، ريتن □ رسمن، سوچن □ خيالن کي سچي قوم مٿان قومپرستي جي نالي □ مڙهڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. اهڙي طرح هو عوام اندر بورجوا قومپرستي جا رجعت پسند خيال ڦهلائيندو آهي.

سرمائيدار، پورهيت طبقي کي چڙوچڙ ڪرڻ □ سندن عالمي اتحاد □ گڏيل گهڻ قومي شعور جي ڪوشش کي ڇيهو رسائڻ ڪاڻ، قومپرستي کي هٿئي طور استعمال ڪندو آهي. هو پنهنجي قوم کي ٻين قومن کان اعلى ڪوٺي، قومي برتري جي پرچار ڪندو آهي □ جارحانه قومپرستي جي فضا پيدا ڪري، قومي تعصب کي ڦهلائيندو آهي. سرمائيدار طبقو، پورهيت عوام جو اصل مسئلن تان ڌيان هٽائڻ ڪاڻ "مادر وطن جي حفاظت" جو نعرو هڻندي، قومي يڪجهتي □ ملڪي سالميت جي مهابي "مختلف طبقن جي وچ □ اتحاد" جو ڍونگ رچائيندو آهي. هو جارحانه قومپرستي کي هوا ڏيندي، ڪمزور □ غير ترقي يافته قومن تي حملا □ هلائون شروع ڪندو آهي. آزاد ملڪن تي چڙهايون ڪري، انهن کي غلام بنائيندو آهي، اهڙي طرح بورجوازي جي "محب وطني" جارحيت جو روپ وٺندي آهي. اهڙيءَ طرح سرمائيدار طبقو مختلف هٿڪنڊا استعمال ڪندي، پرولتاري طبقي جي عالمي اتحاد □ گڏيل بين الاقوامي شعور جي نشو و نما □ اٽڪاءُ پيدا ڪري، پورهيت عوام □ عالمي ليول تي نفاق ڦهلائڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. ڪامريڊ لينن بورجوا قومپرستي بابت لکي ٿو ته: " جنگجو بورجوا قومپرستي، مزدورن کي ٺڦڪي ڏئي سمهاريندي آهي، انهن جي اکين □ ڌوڙ وجهندي آهي □ انهن □ ڦوٽ پيدا ڪندي آهي ته جيئن

بورجوا جيڏانهن چاهي، ان کي نڪ مان پڪڙي وٺي وڃي.”

سرمائيدار طبقو ظاهري طرح ته قومي مفادن جي حفاظت جو نعرو استعمال ڪندو آهي، پر اندروني طور تي هو عالمي ليول تي پنهنجي طبقاتي مفادن جي تحفظ لاءِ قومي مفادن کي قربان ڪرڻ کان هرگز ڪين گسندو آهي. هو پنهنجي هم قوم طبقاتي دشمن يعني پورهيت عوام سان منهن ڏيڻ لاءِ هر قومي مفاد کي داءَ تي لڳائي، پنهنجي ملڪ کي ڌارين جي رحم ڪرم تي ڇڏي ڏيندو آهي.

تاريخ اهو ثابت ڪري ڇڏيو آهي ته سرمائيدارن پنهنجا طبقاتي مفاد سلامت رکڻ ۽ عالمي ليول تي انهن جي تحفظ ۽ سلامتي لاءِ دنيا کي جنگين جو آکاڙو بنائي ڇڏيو آهي. سرمائيدارن جي جارحانه قومپرستي ئي دنيا کي ٻن عالمي جنگين ۾ ڌڪي ڇڏيو. جنهن ڪري انسانذات سخت تڪليف هيٺ آئي.

هاڻ سوال ٿو اٿي ته ڇا هر وقت، هر قسم جي قومپرستي نقصانڪار هوندي آهي؟ يا ڪن وقتن تي، ڪن حالتن ۾ قومپرستي ترقي پسند به ٿيندي آهي؟ ڪنهن به ملڪ ۾، ڪن تاريخي حالتن ۾ قومپرستي نقصانڪار نه به هوندي آهي. ان ڪري جنهن وقت اسان ان قسم جو جائزو وٺون ته اسان کي نهايت خبرداريءَ سان قومپرستي کي مختلف تاريخي حالتن ۾ ڏسڻ ۽ سمجهڻ گهرجي ۽ قومپرستي جي تاريخي ڪردار جو اندازو نهايت سنجيدگيءَ سان لڳائڻ گهرجي. مظلوم قومن جي

قومپرستي ۽ ظالم قومن جي جارحانه قومپرستي ۾ واضح فرق ڪرڻ ڪپي. مظلوم قومون، جيڪي نوآبادياتي استحصال ۽ ڦرلٽ خلاف پنهنجي آزاديءَ لاءِ وڙهي رهيون آهن، انهن جي قومپرستي ترقي پسند هوندي آهي. ڇو جو هو عالمي سطح تي سامراجي استحصال خلاف لڙندي، پنهنجو ترقي پسند ڪردار ادا ڪري رهيون آهن ۽ سندن اهڙي قسم جي قومپرستي جو عمل جمهوريت پسند هوندو آهي. ان بابت لينن چيو آهي ته: "ڪنهن به مظلوم قوم جي بورجوا قومپرستي هڪ عام جمهوري ماهيت جي حامل هوندي آهي. جنهن جو رخ ظلم جي خلاف هوندو آهي ۽ هيءَ ئي اها ماهيت آهي، جنهن جي اسان غير مشروط طور تي حمايت ڪيون ٿا." ان ڪري ئي اڄ جي دور ۾ ايشيا، آفريڪا ۽ لاطيني آمريڪا جي غلام قومن جي قومپرستي پنهنجي ماهيت جي لحاظ سان ترقي پسند آهي. ان جي ڀيٽ ۾ ترقي يافته يورپي ۽ آمريڪي قومن جي قومپرستي جارحانه ۽ شاونسٽ آهي.

اسان کي مظلوم قومن جي قومپرستي جو جائزو وٺڻ وقت هڪ ڳالهه اها به ڌيان ۾ رکڻ گهرجي ته مظلوم قومن جي قومپرستي ۾ مثبت پهلوئن سان گڏ ڪي منفي پهلو به هوندا آهن، جن کي پڻ وسارڻ نه گهرجي. ڇو ته اسرندڙ غير ترقي يافته نوآبادياتي ملڪن ۾ قومي تحريڪن جي اڳواٽي گهڻو ڪري بورجوازي ئي ڪندا آهن. ڇو ته نوآبادياتي ملڪن ۾ صحيح معنى ۾ مقداري توڙي معياري پرولتاري طبقو پيدا ٿي نه سگهيو آهي. قوم جي وڏي آبادي هارين ۽ وچولي طبقي تي ٻڌل هوندي آهي. ان ڪري قومي تحريڪن جي اڳواٽي

بورجوازي طبقي جي هٿ ۾ ايندي آهي. جيسـتائين ٻاهرين ڦـورو سـان آزادي جي جنـگ هلنـدڙ هونـدي آهي، ايستائين ته قومي بورجوازي، مـزدور، هـاري، وچولو طبقو سڀ گڏ جدوجهـد ڪنـدا آهن. ڇـو جـو ان وقت تائين سڀني طبقن جو دشمن گڏيل هونـدو آهي. پـــر جـــيئن ئي قـــومي آزاديءَ جي تحـــريڪ ڪاميــاب وينــدي آهي تــه هي طبقــاتي اتحــاد پڻ ڪمـزور ٿيڻ شـروع ٿينـدو آهي ۽ طبقـاتي اختلاف ظـــاهر ٿي پونـــدا آهن. پـــورهيت طبقي ۽ قـــومي بورجــوازي ۾ مانـا ٿيـل طبقـاتي اختلاف نـه فقـط ظـــاهر ٿينـــدا آهن پـــر ٻنهي ڌرين ۾ ٽڪـــراءُ جي صورتحال اختيار ڪندا آهن.

قــومي بورجــوازي پنهنجي طــاقت ۽ اتڪــل بازي سان عوام جي حاصل ڪيـل خودمختيـاري تي پــاڻ قــابض ٿي وينــدو آهي ۽ ملڪ مٿــان پنهنجــو تسلط ڄمائي، پنهنجا طبقاتي مفـاد بچـائڻ لاءِ ننگـو ٿي نروار ٿيندو آهي. پنهنجـو قبضـو برقـرار رکڻ لاءِ هــو آزاديءَ جي مقصــدن ســان غــداري ڪنــدي، نوآباديــاتي ســرمائيدار ســان ناهــه ڪنــدو آهي ۽ پنهنجي ملڪ جي ســــخت رجعت پســــند ڌرين جهـڙوڪ: جـاگيردارن، ملن ۽ پـيرن کي پـاڻ سـان ملائي، پورهيت عوام جي سگهه کي ڪمزور ڪنـدو آهي. هو سرمائيداري نظـام کي پڪـو پختـو بنـائي، پنهنجي استحصالي ادارن جهڙوڪ: پـوليس ۽ فـوج کي مضبوط ڪندو آهي. ملڪ اندر پورهيت تنظيمن ۽ پارٽين تي بنـدش وجهي، تـرقي پسـند ڪـارڪنن کي تشدد جو نشـانو بنائينـدو آهي. ملڪي پـورهيت عـوام جي عـالمي سـطح تي مـزدورن سـان اتحـاد ڪــرڻ جي ڪوشـشـن کي سـختي سـان روڪينـدو آهي ۽ کين عالمي مزدور تحـريڪ کـان الڳ ڪـرڻ

جي سرتوڙ ڪوشش ڪندو آهي. پر اجا به جڏهن ڏسندو آهي ته مزدور طبقو سگهارو ٿيندو پيو وڃي □ سندس طبقاتي مفاد □ طبقاتي نظام خطري □ آهي ته هو عالمي سامراج سان ناتا جوڙي، سامراجي ملڪن جي عهدنامن □ پاڻ کي ڦاسائي، پنهنجي ملڪ کي سامراجين جي نيم بيٺڪيت بنائڻ کان به نه هٻڪندو آهي. هو پنهنجا مفاد عالمي سامراج سان وري ڳنڍي ڇڏيندو آهي.

سامراجي ملڪ، موجوده دور □ بيٺڪي ملڪن جي ڪسجي وڃڻ واري عمل ڪان پوءِ به ماٺ ميٺ ڪري ڪونه وهندا آهن. هو پنهنجي ڦرلٽ واري نظام کي چالو رکڻ لاءِ نوان گهاٽ گهڙيندا آهن. جيئن هو پنهنجي سابق نوآبادين تي وري پنهنجو قبضو برقرار رکن. ان لاءِ پهريان ته هو نون آزاد ٿيل ملڪن □ پنهنجو اثر رسوخ وڌائڻ □ اتي پنهنجا طبقاتي □ سامراجي مفاد سلامت رکڻ لاءِ قومي بورجوازين کي استعمال ڪندا آهن، نون آزاد ٿيل ملڪن □ پنهنجن دلالن کي اقتدار تي پهچائڻ جون ڪوششون ڪندا آهن، جيڪي سندن مفادن جي رکوالي ڪن □ هو نون آزاد ٿيل ملڪن کي قرض ڏئي پنهنجي سياسي □ اقتصادي بالادستي قائم ڪندا آهن. اهڙيءَ طرح نوان آزاد ٿيل ملڪ، سامراجي ملڪن جي نيم بيٺڪيتن □ تبديل ٿي ويندا آهن. اهو سڀ ڪجهه ان ڪري ئي ٿيندو آهي جو قومي تحريڪن □ اڳواٽي وارو ڪردار قومي بورجوازي ادا ڪندا آهن □ آزادي بعد پورهيت طبقي جي سگهاري نه هجڻ ڪري، هو پنهنجي مفادن جي سلامتي لاءِ بورجوا قومپرستي جو پٽڪو پٽيندا آهن. اهڙي قسم جي قومپرستي کي ڪامريڊ لينن ننديندي چيو آهي ته: “هر قسم

جي لبرل بورجوا قومپرستي، مزدورن ۾ انتهائي بگاڙ ۾ خرابي پيدا ڪندي آهي. آزادي ۾ پرولتاري طبقاتي جدوجهد جي مقصدن کي زبردست نقصان پهچائيندي آهي.”

آزاد قومن جي پورهيت بين الاقواميت

ڪامريڊ لينن چيو آهي ته: “سوشلزم جو مقصد ننڍن رياستن ۾ انسانذات جي ياڳن ۾ قومن

جي مڙني الڳ الڳ خانه بندين کي ختم ڪرڻ آهي. قومن کي هڪ ٻئي ڏانهن آڻڻ ئي نه پر انهن کي ڪير ڪنڌ ڪري ڇڏڻ آهي.” ان ڪري اسان کي مڙني قومن جي پورهيت عوام کي هر قسم جي بورجوا قومپرستي جي اثرن کان نه صرف بچائڻو آهي، پر ڇوتڪارو پڻ ڏيارڻو آهي. جيئن اسان پورهيت بين الاقواميت جي منزل کي پهچي سگهون. قومن جي وچ جيڪي به دشمنيون اختلاف آهن، انهن کي ختم ڪري سگهون. مڙني قومن کي آزادي خودمختياري ڏياري، انهن کي هڪجهڙائي برابري وارن بنيادن تي هڪ ٻئي سان اتحاد ڪرائي سگهون. اهو سڀ ڪجهه تڏهن تي سگهي ٿو، جڏهن ڪميونزم دنيا مٿان مڪمل فتح حاصل ڪري. ڇو جو سرمائيدارنه سماج قومي نفرتون گهٽجڻ بدران وڌنديون رهنديون. هڪڙيون قومون غلاميءَ جي زنجيرن مان ڇوٽڪارو حاصل ڪنديون ته ٻيون ان جڪڙجي وينديون. هڪڙي قسم جي غلامي ختم ٿيندي ته ٻئي قسم جي غلاميءَ جو نئون طوق ڳچيءَ جو سينگار بڻبو آهي. ان ڪري جيستائين اهو ڦرلٽ تي ٻڌل نظام ختم نه ٿيندو، تيستائين صحيح معنى قومي مسئلو هميشه لاءِ حل ٿي نه سگهندو. ان لاءِ ئي ڪارل مارڪس چيو آهي ته: “جهڙيءَ طرح هڪ فرد جي هٿان، ٻئي فرد جي استحصال جو خاتمو ٿيندو، نيڪ اهڙيءَ طرح ئي هڪ قوم جي هٿان ٻي قوم جي استحصال جو به خاتمو ٿي ويندو.”

ان ڪري ئي مزدورن ٻي قومي اڪثريت بورجوا قوم پرستي سرمائيدارانه بين الاقواميت جي مقابلي پورهيت بين الاقواميت جو نظريو

پيش ڪيو آهي. جنهن جو مقصد آهي، هر قسم جي طبقاتي توڙي قومي ڦرلٽ جو خاتمو، مڙني قومن جي بنا شرط شروط جي مڪمل آزادي ۽ خودمختياري ۽ سندن قومي حقن جي حفاظت، نه صرف ڌارين قومن جي سرمائيدارن ڪان پر پڻ پنهنجي ملڪي سرمائيدارن جي استحصال ۽ ڦرلٽ کان، ۽ پوءِ مڙني آزاد ۽ خودمختيار قومن جو هڪ آزادانه اتحاد قائم ڪرڻ ۽ پورهيت عوام کي هڪ پليٽ فارم تي گڏ ڪري عالمي سامراج ۽ سرمائيداري خلاف جدوجهد ڪرڻ. اهڙيءَ طرح ان ئي نعري هيٺ پوري دنيا جي تختي تان ڏاڍ، ظلم ۽ جبر ختم ڪرڻ لاءِ مڙني قومن جي پورهيتن کي هڪ پليٽ فارم تي گڏ ٿي جدوجهد ڪرڻي آهي. ان ڪري مزدور طبقي جي بين الاقوامي برادريءَ جو نعرو آهي ته: ”دنيا جا مزدور هڪ ٿي وڃو.“ ان ئي نعري هيٺ مزدور طبقو هر قسم جي استحصال ۽ ڦرلٽ خلاف متحد ٿي جنگ ڪري رهيو آهي، ۽ هن سرمائيدارانه ڏاڍ ۽ ڏهڪاءَ کان جند آزاد ڪرائڻ لاءِ دنيا جي مظلوم قومن جي مزدورن ۽ ٻين پرتن جهڙوڪ: هارين، ننڍن صنعتڪارن، ملازمن، دوڪاندارن کي پاڻ سان ملائي قومي ظلم خلاف به جدوجهد ڪرڻ لاءِ پنهنجي ان نعري ۾ واڌارو ڪيو آهي ته: ”دنيا جا مزدور ۽ مظلوم قومون هڪ ٿي وڃو.“ اڄ مظلوم قومون پڻ دنيا جي انصاف پسند مزدورن سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي سامراجين سان مهاڏو اٽڪائي رهيون آهن. اهڙيءَ طرح اڄ سرمائيدارن جي خلاف به محاذ کلي پيا آهن. هڪ مزدورن جو بين الاقوامي محاذ ٻيو مظلوم قومن جو محاذ. انهن ٻنهي محاذن گڏجي ڦرلٽ تي ٻڌل سرمائيدارنه سماج جا پير اکوڙي ڇڏيا آهن. هنن پنهنجي ملڪن ۾ سوشلزم کي

روڪڻ لاءِ جيڪي بند ٻڌا هئا ۽ مظلوم قومن جي ڪري، جيڪي چالاڪيون ۽ مڪاريون ڪيون هيون، اج اهي سندن چالاڪيون ۽ حرفتون سندن موت جو پروانو بنجي ويون آهن.

ڪي بورجوا دانشور مزدور طبقي جي “پورهيت بين الاقواميت” واري نعري کي غلط رنگ ڏئي، ماڻهن ۾ ان لاءِ نفرت پيدا ڪن ٿا ته پورهيت بين الاقواميت، قومي انڪاريت تي ٻڌل آهي ۽ پورهيت “وطن جي حب” جي مذمت ڪن ٿا ۽ ان کي ڪابه اهميت ڪونه ٿا ڏين. ان ڪري اسان کي بورجوا دانشورن جي ان چال کي سختيءَ سان منهن ڏيڻ گهرجي. پورهيت بين الاقواميت جو نعرو نه قومي انڪاريت تي ٻڌل آهي، ۽ نه وري حب الوطني جي خلاف آهي. نه ئي وري پورهيت طبقو قومي وطن ۽ مفادن جو انڪاري آهي. پر اصل ۾ پورهيت طبقو ئي نه صرف محب وطن آهي، پر هو صحيح معنیٰ ۾ سچو وطن دوست آهي. هو پنهنجي وطن، ٻولي، تاريخ ۽ تهذيب سان اڻ کٽ پيار ۽ محبت ڪندو آهي. ڇو جو اها اصل ۾ سندس ئي ميراث هوندي آهي. پر مزدور طبقو قومي بورجوازي جي مقابلي ۾ پنهنجي وطن لاءِ پيار کي قومي تڪبر ۾ هٺ ۾ تبديل ٿيڻ نه ڏيندو آهي. ڇو جو قومي تڪبر، قومي برتري کي جنم ڏيندو آهي. جيڪو عالمي امن ۽ ڀائيچاري جي راهه ۾ رڪاوٽ هوندو آهي. اصل ۾ پورهيت طبقو سچي قوم جو صحيح وارث هوندو آهي. ڇو جو هو هر قسم جي ڦرلٽ ۽ پرماريت خلاف وڙهي نه رڳو پنهنجي طبقي لاءِ فائدو حاصل ڪندو آهي، پر هو اهي فائدا پوري قوم جي ٻين پرتن يعني هارين، ننڍن ڪاتيدارن، ننڍن ملازمن وغيره لاءِ به حاصل ڪري

ڏينـدو آهي. ان كـري بورجـوا دانشـورن جي اهـا مكـاري تـه پـورهيت بين الاقـواميت قومپرستـي حب الوطني سميت قومي مفـادن جي خلاف آهي، سراسر بكواز آهي. ماركسٽ كنهن به قــوم جي جائز قومي مفادن كان انكار ناهن كندا، پر اٽلنــدو هــو انهن جي حاصـلات لاءِ جدوجهـد كنـدا آهن، انهن قومي مفادن كي پورهيتن جي عالمي طبقاتي مفادن سان ڳنڍي ڇڏيندا آهن. ماركسٽ هـر قـوم جي قومي تشخص جا واهـرو هونـدا آهن هـو هـر قوم جي خودمختياري جي جذبي جـو احـترام كنـدا آهن ان جي پنهنجي رياسـت جي تخليـق، پنهنجي زبـــان ثقـــافت ان جي پنهنجي قـــومي طـــرز زندگيءَ جي تحفظ جي ضمانت مهيا كندا آهن.

ان كــري اصــل پــورهيت بين الاقــواميت محب وطني جي خلاف نه پر سـرمائيدارانه عـالمي اتحاد خلاف هڪ بين الاقوامي مورچو هونـدي آهي. پورهيت بين الاقواميت جو تصـور تـڏهن كـان جـڙڻ شروع ٿيندو آهي، جڏهن كـان سـرمائيداري سـماج وجـود اينـدو آهي هـو بين الاقـوامي طـور تي مزدورن جو بنا كنهن رنگ، نسـل، زبـان جي فـرق جي استحصال كرڻ شروع كندو آهي. هر قــوم هر ملڪ جا كـارا تـوڙي گـورا سـرمائيدار ڦـورو پنهنجن طبقاتي مفادن جي بچاءَ لاءِ گـڏجي عـالمي ليول تي اتحاد كـري مـزدور طبقي جـو استحصـال كنــدا آهن. ان استحصــال ڦــرلٽ جي خلاف ئي پــورهيت طبقــو عــالمي سـطح تي اتحـاد كـري “ پورهيت بين الاقواميت” جي جهنـڊي هيٺ جدوجهـد كندو آهي. اها جدوجهد نه صرف عـالمي ليـول تي سرمائيدارانه ڦـرلٽ جي خـاتمي كـرڻ تـائين ٻـڌل هوندي آهي پر ان جو دائرو سـرمائيدارانه سـماج

پيدا ٿيل پين ظلمن جهڙوڪ: نوآبادياتي نظام وغيره جي خاتمي تائين وسيع هوندو آهي.

ان ڪري پورهيت بين الاقواميت حقيقي معنى ۾ قومن جي آزادي ۽ برابري جي بنياد تي رضاڪارانه اتحاد کي پختو بنائي ٿي ۽ هر قوم لاءِ هڪجهڙا حق، موقعا ۽ هڪجهڙيون خوشحاليءَ جون راهون کولي ٿي. بين الاقوامي مزدور طبقي جي گڏيل مفادن جي حفاظت ڪندي، مڙني قومن جي حقيقي مفادن کي پنهنجو ڪري ٿي.

هاڻ سوال ٿو اٿي ته ان پورهيت بين الاقواميت جي منزل تائين ڪيئن رسڻو آهي؟ سرمائيدارن جي بين الاقواميت جو اصول ته اهو آهي ته هر قسم جي زور زبردستي، مڪاري ۽ ٺڳي سان قومن کي هڪ ٻئي سان ملائي، هڪ ٻئي ۾ ضم ڪيو وڃي. پوءِ ڇو نه هڪ قوم ٻي تي قابض رهي، هڪ قوم جي آزادي ۽ خودمختياري صلب ٿئي يا ان جي ٻولي ۽ ڪلچر کي تباهه ٿيڻو پوي، جيئن سامراجي نظام هيٺ ڪيو وڃي ٿو. پر سوشلسٽ ان سڄي عمل جي خلاف ۽ ان جا ڪٽر دشمن آهن. هو قومن جي ان قسم جي ميلاپ کي ٺڳي ۽ مڪاري تصور ڪن ٿا. قومن جو پاڻ ۾ ملي هڪ ٿيڻ وارو عمل تڏهن شروع ٿيندو آهي، جڏهن مڙئي قومون آزادي ۽ خودمختياري ماڻينديون، ڪابه نوآبادياتي بيٺڪيت نه بچندي. ان پورهيت بين الاقواميت جي منزل تي پهچڻ لاءِ ضروري آهي ته پهريان محڪوم قومن جي آزادي ۽ خودمختياري لاءِ جدوجهد ۽ جستجو ڪجي ۽ ان جدوجهد کي تيستائين ترسائي نه رکجي، جيستائين سوشلزم جو قيام عمل ۾ اچي، جنهن تحت مڙئي قومون

آزادي ۽ خودختياري ماڻيندين. پر لينن جي لفظن ۾ ته: “اسان ڪنهن انداز ۾ نه، اجاين ڏٺن ساڻ نه، سوشلزم جي قائم ٿيڻ تائين، انهيءَ ڪان پوءِ ڪٺڻ جي ڳالهه ڪري نه، پر صاف صاف چٽي نموني ۽ توريل تڪيل انداز ۾ سياسي پروگرام مرتب ڪري مظلوم ۽ محڪوم قومن جي آزاديءَ جو مطالبو ڪيون. هڪ اهڙو پروگرام مرتب ڪريون، جيڪو ظالم ۽ جابر قومن جي سوشلسٽن جي بزدلي ۽ رياڪاري کي به نظر ۾ رکي...... ٺيڪ اهڙي نموني اسان قومن جي ڪير ڪنڌ ٿي وڃڻ واري اٹ تر منزل تائين، مڙني مظلوم ۽ محڪوم قومن جي مڪمل آزادي يعني سندن آزاد علحدگي جي عبوري دور مان ئي گذري پهچي سگهون ٿا.”

پورهيت بين الاقواميت جي ڏس ۾ خاص ڪري ظالم قومن جي مزدورن کي اعلى ۽ اهو ڪم سرانجام ڏيڻو آهي، جيڪو آهي، پنهنجي حاڪم قوم جي هٺ هيٺ بيٺڪن ۽ نيم بيٺڪن جي آزادي ۽ خودمختياري جو نعرو بلند ڪرڻ. ڇو جو جيستائين دنيا جون قومون، حاڪمن ۽ محڪومن ۾ ورهايل هونديون، اوستائين مزدور طبقو پڻ حاڪمن ۽ محڪومن جي اڻ ڇڪيل ديوار ۾ ورهايل هوندو. بيٺڪي نظام جي موجودگيءَ ۾ پورهيت طبقي ۾ عالمي اتحاد نه مضبوط ٿي سگهندو ۽ نه وري موثر ۽ جٽادار. ان ڪري ظالم قومن جي مزدورن کي ان ڏس ۾ وڏيڪ اڳيرو ٿيڻ گهرجي. ڇو جو جيستائين ظالم قوم جو مزدور پنهنجي حاڪم سرمائيدارن جي بيٺڪي ظلم ۽ ڏاڍ خلاف جدوجهد نه ٿو ڪري، تيستائين هو ان بين الاقوامي برداري جو ٺلهو همدرد به بنجي نه ٿو سگهي. جيڪڏهن هو پنهنجي ظالم قوم ڪان

مظلوم قوم جي آزاديءَ جي گهر نه ٿو ڪري ته اڻ سڌيءَ طرح هو بہ ان سان ظلم ۽ ڏاڍ ۾ شريڪ سمجهيو وڃي ٿو. ٻيو ته ڇڏيو پر حاڪم قوم جو مزدور، جيستائين محڪوم قوم جي قومي آزاديءَ لاءِ جدوجهد نہ ٿو ڪري تيستائين هو لکها ڪوشش جي باوجود پاڻ بہ آزاد ٿي نه ٿو سگهي ۽ نه وري پورهيت بين الاقواميت جي اصول هيٺ مظلوم قوم جي پورهيت عوام جو دوست ۽ ساٿي ٿي سگهي ٿو. ڇو ته جيستائين مظلوم قومون آزادي ۽ خودمختياري نه ماڻينديون، تيستائين مڙني قومن جي مزدورن ۾ عالمي اتحاد پيدا ٿيڻ ناممڪن آهي. ان ڪري ڪامريڊ لينن حاڪم قوم جي مزدورن کي پنهنجي هم قوم حاڪم ٽولي ٽر خلاف مظلوم قومن جي حق ۾ آواز اٿارڻ جي نه صرف بار بار تلقين ڪئي آهي، پر سندن ان عمل کي صحيح ۽ سچي پورهيت بين الاقواميت جي واٽ سڏيو آهي. ان بابت ڪامريڊ لينن لکي ٿو ته: "ظالم ۽ جابر ملڪن جي مزدورن جي بين الاقوامي جذبي جي تعليم جو زور لازمي طور تي ان ڳالهہ تي هئڻ گهرجي ته مظلوم، محڪوم ملڪن جي علحدگي جي آزادي جو جهنڊو بلند ڪيو وڃي ۽ انهيءَ جي وڪالت ڪئي وڃي. انهيءَ کان سواءِ بين الاقواميت ٿي ئي ڪانه ٿي سگهي. هيءُ اسان جو حق ۽ فرض آهي ته اسان ظالم جابر قوم جي هر انهيءَ سوشل جمهوريت پسند کي سامراجي ۽ بدمعاش سمجهون جيڪو هن قسم جي پرچار نه ٿو ڪري. چاهي سوشلزم جي قيام کان اڳ علحده هئڻ جو موقعو ۽ امڪان هزارن منجهان هڪ ڇو نه هجي."

قوم جي هڪ ٿيڻ وارو عمل

هاڻ اسان قومن جي هڪ ٿيڻ واري عمل بابت ڳالهائينداسين. جنهن کي سامراجي ملڪن توڙي نوآبادياتي قومن جي بورجوا دانشورن گهڻو لوئيو ۽ بگاڙيو آهي. قومن جي هڪ ٿيڻ واري ان نظرئي خلاف وڏي پئماني تي ڪوڙ ۽ بدگمانيون ڦهلايون آهن. ظالم ۽ مظلوم قومن جي بورجوا دانشورن ان تصور جي ٻن مورچن تان مخالفت ڪئي آهي. اسان اڳتي وڌڻ کان اڳ انهن ٻنهي قسمن جي مخالفتن جو جواب ڏينداسين. ان بعد ئي مارڪسي نقطي نگاهه کان قومن جي هڪ ٿيڻ وارو عمل پيش ڪنداسين.

پهريون ته قومن جي هڪ ٽيڻ واري نظرئي کي سامراجي ملڪن جي مرڪزيت پرست دانشورن پنهنجي سامراجي مفادن لاءِ استعمال ڪرڻ شروع ڪيو آهي ۽ قومن جي آزاديءَ جي تحريڪن کي ان نظرئي جو دشمن ڄاڻائڻ شروع ڪيو آهي. هو ان نعري هيٺ مظلوم قومن کي پاڻ سان زوري ملائي، انهن جي ٻولي ۽ ڪلچر کي ختم ڪرڻ سان گڏ، انهن جي نسل ڪشي پڻ ڪري رهيا آهن. هو اهڙي طرح ننڍين قومن جا وجود ختم ڪري، انهن مٿان آقا قوم جي ٻولي ۽ ڪلچر مڙهي رهيا آهن. ان قسم جي بين الاقواميت جو پورهيت بين الاقواميت يا قومن جي هڪ ٽيڻ واري عمل سان ذرو به واسطو نه آهي. پر اها بين الاقواميت ظالم قومن جي سرمائيدارن جي سامراجي بين الاقواميت آهي. جنهن جو بنياد قومي انڪاريت تي ٻڌل آهي. جيڪي به ظالم قومن جا موقعي پرست سوشلسٽ، اهڙي قسم جي عمل جي حمايت، قومن جي هڪ ٽيڻ واري عمل کي آڏو رکي ڪن ٿا، سي صرف پنهنجن سامراجي آقائن جي خدمت ڪري رهيا آهن ۽ هو سوشلزم ۽ ڪميونزم جا بدترين دشمن آهن. ڇو جو مارڪسزم هر قسم جي زبردستي الحاق ۽ مرڪزيت جي خلاف آهي. بقول ڪامريڊ اسٽالن جي ته: “لينن ڪڏهن به ايئن نه چيو آهي ته عالمي ليول تي سوشلزم جي فتح کان اڳ ڪنهن هڪ رياست جي حدن ۾ سمورا قومي فرق مٽجي ويندا ۽ قومي زبانون هڪ گڏيل زبان ۾ تبديل ٿي وينديون. لينن جيڪي ڪجهه چيو آهي، اهو ان خيال جي بلڪل ابتڙ آهي. هن جو چوڻ آهي ته “عالمي ليول تي مزدورن ۽ هارين جي حڪومت کان پوءِ

به قومن ۽ ملڪن جا قومي ۽ سياسي فـرق گهـٽي زماني تائين موجود رهندا.”

ان ڪــري اهــڙي نمــوني مرڪــزيت پســند دانشور قومن ڪي هڪ ٻـئي جي ويجهـو آڻڻ بـدران سندن وچ ۾ نفاق ۽ نفـرت جـو ٻج ڇـٽي رهيـا آهن. ان ڪـري نوآباديـاتي نظـام ئي قـومن جي هڪ ٿيڻ واري عمـل ۾ پهـرين وڏي رڪـاوٽ آهي. ان ڪـري پهريــان ئي ظــالم ۽ مظلــوم قــومن جي وچ ۾ اڻ برابري ۽ قومي ڦرلٽ وارا تضاد ختم ڪرڻـا پونـدا. تـڏهن ئي قومـون هڪ ٻـئي جي ويجهـو اچي، هڪ ٻــئي ســان ملي ڪــير ڪنــڊ ٿي وينــديون. ڇــو جــو “نوآبادياتي وارو سرمائيداري نظـام مظلـوم قـومن جي ثقـافت ڪي نـه رڳـو ڪچلينـدو ۽ تباهـه ڪنـدو آهي، پر ڪڏهن ته سمورين مظلوم قــومن، قوميتن ۽ سندن ثقافتن ڪي صفحه هسـتي تـان ئي مٽائي ڇڏيندو آهي. پر ان جي ابـتڙ اشـتراڪين جـو مقصد نه رڳـو ابتـدائي ثقـافت جي حفـاظت ڪـرڻ هونـدو آهي، پـر پوئـتي پيــل قــومن ۽ قــوميتن ڪي تـرقي ڏيـاري ۽ سـندن ثقـافت تـوڙي معيشـت ڪي هٿي ڏياري جديد ترقي پسند ثقافت سان لاڳاپا پيدا ڪندو آهي. (تاريخيماديت، ص:208-209)

ڪميونســـٽ ســـماج ۾ قـــومن جي هڪ ٿيڻ واري ان عمـل خلاف ٻيـو مورچـو غلام قـومن جي بورجوازين ڪڙو ڪيـو آهي. جيڪي پنهنجي طبقــاتي مفادن جي بچاءَ لاءِ پورهيت عوام منجهه ڪميـونزم لاءِ نفرت پيدا ڪرڻ لاءِ اهڙا واهيات مفروضا گهڙي رهيـا آهن ۽ هـو اهـڙن حسـاس ۽ جـذباتي مسـئلن بابت ڪـوڙ بـدوڙ ڦهلائي عـوام جي روحـاني جـذبن مان ناجائز فائدو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪــري

رهيا آهن. هـو پـورهيت عـوام منجهـه پرچـار كـري رهيا آهن ته ماركسزم، قومي وطن، قـومي ٻـولي ۽ قومي كلچر جي دشـمن آهي ۽ قـومن جي هڪ ٿيڻ وارو عمل جدا جدا قومن جي ٻولين ۽ كلچرن سان ٽكراءَ ۾ اچي، انهن كي تباهـه ۽ بربـاد كـري ڇڏيندو. جيكا ڳالهه سراسر غلـط ۽ بي بنيـاد آهن. ان بابت كامريڊ لينن كليـل لفظن ۾ چيـو آهي تـه: “هر اهو شخص، جيكو قومي سـوال جـو ٿـورو بـه ڄاڻو آهي، سو سمجهي ٿو ته بين الاقوامي ثقـافت، غـير قـومي (جنهن جي هـيئت قـومي نـه آهي) نـه آهي. غير قومي ثقـافت جيكـا نـه روسـي آهي، نـه يهـودي آهي ۽ نـه پـولش وغـيره آهي، پـر خـالص ثقــافت آهي، بكــواس آهي. مــزدورن كي پنهنجي قومي ثقافت جي حالتن ۽ ترقي جي رفتار كان بي نياز نه ٿيڻ كپي. ڇو ته، ان جي ذريعي ۽ صـرف ان جي ذريعي ئي مزدور جمهوريت ۽ عالمگير تحريڪ جي بين الاقوامي ثقـافت ۾ حصـو وٺڻ جـو موقعـو حاصل كندا.”

ان كــري اهــو ســمجهي ڇــڏڻ گهــرجي تــه قـــومن جي هڪ ٿيڻ ۾ انهن جي گـــڏيل ٻـــولي ۽ كلچر ٺهڻ وارو عمـل، ننـڍڙين تـوڙي وڏين قـومن، انهن جي ٻولين ۽ كلچرن كي ختم كـري، انهن جـا وجود مٽـائي، كنهن مٿـانهين هنـڌان اوچتـو ۽ صـفا نئون نكور نازل كـونه ٿيندو، پر هي عمل ارتقا جــو طويل سلسلو طئه كـري مـڙني قـومن جي آزاد ۽ خودمختيار حيـثيت ۾ كميـونزم جي سـوڀ بعـد ئي وجـود ۾ اينـدو. جنهن ۾ مختلـف قـومن جي ٻـولي، كلچـر ۽ ريتن رسـمن جـا جانـدار جـزا هڪ ٻـئي ۾ برابري ۽ هڪ جهڙائي واري جمهـوري اصـول تحت گــڏجي بين الاقــوامي قــوم، ٻــولي ۽ ثقــافت جي

تشڪيل ڪندا. ان ڪري بورجوازين جي اها راءِ غلط ۽ بي بنياد آهي ته ڪو بين الاقوامي پورهيت تهذيب، قومي تهذيب کي ختم ڪري ٿي يا نقصان رسائي ٿي. پر دراصل عالمي پورهيت تهذيب ئي صحيح معنى ۾ قومي تهذيب کي آزادانه نموني اسرڻ ۽ ترقي ڪرڻ جا موقعا فراهم ڪري ٿي. جيئن سڀئي تهذيبون ترقي جي اعلى منزلن تي پهچي، هڪ ٻئي جي سهڪار سان پنهنجي اعلى وٿن ۽ حاصلاتن ذريعي هڪ عالمي تهذيب جي تشڪيل ڪري سگهن.

هاڻ ڏسڻو آهي ته قومن جي هڪ ٿيڻ وارو عمل ڪڏهن ۽ ڪيئن شروع ٿيندو؟ هي سارو عمل تڏهن شروع ٿيندو، جڏهن دنيا جون مڙئي قومون آزادي ۽ خودمختياري ماڻين، نوآبادياتي نظام جو خاتمو ٿئي، پورهيت رياستون قائم ٿين، هر قسم جو طبقاتي ڏاڍ ۽ ڏهڪاءُ ختم ٿئي. ان بعد ئي قومن جي وچ ۾ قومي ديوارون ڊهڻ شروع ٿينديون ۽ قومن جو عالمي پائيچارو ۽ اتحاد مضبوط ٿيندو.

جڏهن عالمي ليول تي سماجوادي نظام قائم ٿيندو ته ان بعد ئي مڙني قومن کي هڪجڙي ليول تي انفرادي طرح ترقي ڪرڻ ۽ اڳتي وڌڻ جو موقعو حاصل ٿيندو. سوشلسٽ قومن جي اندر پورهيت تهذيب جي تعمير ٿيڻ لڳندي. قومن جون لڪل ۽ نظرانداز ڪيل صلاحيتون ۽ جوهر جيڪي اڳ پرماري نظام هيٺ دٻيل هئا، سي نڪري نروار ٿيندا. قومن جي وچ ۾ ميل ميلاپ وڌندو. هنن کي هڪ ٻئي مان پرائڻ جا موقعا ملندا. جنهن بعد هو هڪ ٻئي جي سهائتا ۽ مدد ڪرڻ لڳنديون ۽ سندن

وچ هڪ جهڙيون خاصيتون اڀرڻ لڳنديون. جيڪي خاصيتون پنهنجي هئيت جي لحاظ کان ته قومي هونديون پر ماهيت جي لحاظ کان سوشلسٽ هونديون. يعني سوشلسٽ قومن جيڪا پورهيت تهذيب اڀرڻ لڳندي، ان جي اصليت مڙني قومن ساڳي هوندي، پر ان جون شڪليون قومي هونديون.

جڏهن سوشلزم، ڪميونزم تبديل ٿيڻ شروع ٿيندي ته اشتراڪي قومن گڏيل ڪميونسٽ خاصيتون اڀرڻ لڳنديون هڪ عالمي پورهيت ثقافت ٺهڻ جو عمل تيز ٿيندو. اها عالمي ثقافت مڙني قومن انسانن جون بهترين ثقافتي وٿون پنهنجو پاڻ جذب ڪندي. ان سڄي عمل دنيا جون مڙئي قومون برابري جي بنياد تي حصو وٺنديون. جنهن بعد ئي عالمي ليول تي هڪ قوم، هڪ ثقافت هڪ ٻولي وجود وٺڻ شروع ڪندي، جيڪا پاڻ مڙني قومن جون قومي خاصيتون گڏ سمائيندي. ان سڄي عمل سڀني قومن جو هڪ جيترو هڪ جهڙو حصو هوندو.

مختلف قومن جا قومي وجود، سندن ثقافتون ٻوليون ڪو هڪ سال يا هڪ صديءَ هڪ عالمي قوم ضم ڪونه ٿي وينديون. پر ان سڄي عمل تمام گهڻو عرصو لڳندو. ان عرصي جو اندازو لڳائي نه ٿو سگهجي. قومن جي هڪ ٿيڻ واري ان عمل پهريان گهڻ قومي ثقافتون، هڪ عالمي ثقافت کي تشڪيل ڪنديون. باقي گهڻ قومي ٻوليون پنهنجا وجود تمام گهٽي عرصي تائين قائم رکنديون. اهو سڄو ارتقائي عمل آهستي آهستي اڻ محسوس طريقي سان پنهنجي

تڪميل تي پهچندو. جنهن بعد سڀ انسانذات امن ۽ سڪون سان ترقي ۽ خوشحالي جا مزا ماڻيندي.

17 آڪٽوبر 1985ع

مددي ڪتاب

1. جدلياتي اور تاريخي ماديت ڪا ابجد، دارالاشاعت ترقي، ماسڪو، 1979ع
2. معاشري ڪي سائنس، دارالاشاعت ترقي، ماسڪو، 1977ع
3. ليف ليونتيف، سياسي معاشيات، دارالاشاعت ترقي، ماسڪو، 1975ع
4. يوري گنڪوفسڪي، پاڪستان ڪي قوميتين، دارالاشاعت ترقي، ماسڪو، 1976ع
5. لينن، قومي مسئلي ڪا تنقيدي جائزه...، دارالاشاعت ترقي، ماسڪو، 1975ع
6. ايرڪ ڪو ماروف، هندستان لينن ڪي نظر مين، دارالاشاعت ترقي، ماسڪو، 1976ع
7. ڪارل مارڪس، اينگلس، منتخب تصانيف، حصو سوم، دارالاشاعت ترقي، ماسڪو، 1973ع

8. كيلي كوالزوم، تاريخي ماديت، دارالاشاعت ترقي، ماسكو، 1974ع
9. وكٽر آفاناسئيف، سوشلزم اور كميونزم، نگھارشات، لاهور
10. وكٽر آفاناسئيف، ماركسي فلسفو، پيپلز پبلشنگ هائوس لاهور
11. جوزف اسٽالن، قوم ۽ قوميت، حيدرآباد، 1984ع
12. كليم الله، (مترجم)، سماج كا ارتقا، پاشاني اكيڊمي، ملتان.
13. آغائيف، اوگانسيان، قومپرستي بطور نظريو، پاليسي، حيدرآباد
14. چانگ چي هي، چين ۽ قومي سوال، حيدرآباد، 1985ع